

**Univerzita Palackého v Olomouci
Cyrilometodějská teologická fakulta**

Katedra křesťanské sociální práce

Charitativní a sociální práce

Jana Fuksíková

*Metody a techniky sociální práce s dítětem v rozvodovém
řízení*

Bakalářská práce

Vedoucí: Mgr. Denisa Raková Novotná, DiS.

2017

Prohlášení o samostatnosti zpracování bakalářské práce

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracovala samostatně a že jsem všechny použité informační zdroje uvedla v seznamu literatury.

V Olomouci dne

.....

Jana Fuksíková

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala Mgr. Denise Rakové Novotné, DiS. za odborné vedení práce a podnětné připomínky a rady. Rovněž děkuji respondentkám z orgánu sociálně-právní ochrany dětí v Olomouci a v Přerově, které mi poskytly rozhovory pro empirickou část práce. Děkuji také své rodině a přátelům za podporu při tvorbě práce i při celém studiu.

Obsah

Úvod	6
TEORETICKÁ ČÁST	7
1. Rozvod	7
1.1. Příčiny rozvodu	8
1.2. Rozvodový proces	9
1.3. Postavení dítěte v rozvodovém procesu	11
2. Sociálně-právní ochrana dětí	14
2.1. Orgán sociálně-právní ochrany dětí	14
2.2. Sociální pracovník jako kolizní opatrovník	15
3. Vybrané metody a techniky sociální práce s dětmi v rozvodovém řízení	18
3.1. Pojmové zakotvení	18
3.2. Rozhovor	18
3.3. Pozorování	20
3.4. Speciální techniky sociální práce	20
3.4.1. Techniky pro děti v předškolním a mladším školním věku	22
3.4.2. Techniky pro děti ve starším školním věku a adolescenci	23
3.4.3. Techniky pro děti jakéhokoliv věku	25
EMPIRICKÁ ČÁST	31
4. Cíl práce	31
5. Příprava výzkumu	31
5.1. Metodologie výzkumu	31
5.2. Obecná charakteristika výzkumného vzorku	32
5.3. Výběr optimální metody sběru dat	32
5.4. Předvýzkum	33
6. Realizace výzkumu	34
6.1. Hodnocení podmínek provádění rozhovorů	34

6.2. Analýza dat	34
6.3. Výsledky analýzy dat	35
7. Shrnutí výsledků a diskuze	42
Závěr	44
Seznam použitých zdrojů.....	45
Seznam příloh	47

Úvod

Ve své bakalářské práci se věnuji tématu metod a technik sociální práce při práci s dítětem v rozvodovém řízení. S využíváním metod a technik jsem se setkala během absolvování odborné praxe na orgánu sociálně právní ochrany dětí v Olomouci. Díky metodám a technikám může být práce s dítětem efektivnější, zejména v situaci, kdy je potřeba znát názor dítěte na rodinnou situaci. Způsoby práce s dětmi v rozvodovém řízení mě zaujaly, proto jsem se rozhodla věnovat se tomuto tématu více v bakalářské práci. Cílem bakalářské práce je popsat a zhodnotit využitelnost metod sociální práce při práci s dětmi jako přímými účastníky rozvodového řízení na orgánu sociálně-právní ochrany dětí v Olomouci a v Přerově.

Bakalářská práce je empirického charakteru, konkrétně se jedná o kvalitativní výzkum s využitím polostrukturovaných rozhovorů, jež jsem vedla se sociálními pracovníky na orgánu sociálně-právní ochrany dětí v Olomouci a v Přerově.

Teoretickou část jsem rozdělila do tří hlavních kapitol. V první kapitole se zabývám rozvodem, jeho definicí a příčinami. Dále se věnuji rozvodovému procesu a jaké postavení v něm má dítě. Přibližuji zde situace, do kterých se dítě během rozvodu rodičů může dostat. Ve druhé kapitole popisuji sociálně-právní ochranu dětí, činnosti orgánu sociálně-právní ochrany dětí a funkci kolizního opatrovníka, jenž je dítěti soudně ustanoven. Ve třetí kapitole se věnuji konkrétním metodám a technikám sociální práce, jež mohou být při práci s dítětem v rozvodovém řízení využity. Konkrétní metody a techniky jsem vybrala jednak na základě nabytých zkušeností z absolvované praxe a jednak na základě studia odborných publikací, jež se tomuto tématu věnují. Vybrané techniky jsem rozčlenila do tří kategorií podle věku dítěte se kterým je vhodná technika provádět.

V empirické části práce představuji cíl práce a přípravu kvalitativního výzkumu, jeho metodologii, obecnou charakteristiku výzkumného vzorku, optimální metodu sběru dat a předvýzkum. Následuje kapitola realizace výzkumu, ve které popisuji analýzu dat a interpretuji a shrnuji výsledky výzkumu.

Vyhodnocení využitelnosti metod sociální práce při práci s dětmi v rozvodovém řízení může být přínosné pro sociální pracovníky jako přehled a doporučení toho, co funguje, zejména však pro právě začínající sociální pracovníky na orgánu sociálně-právní ochrany dětí.

TEORETICKÁ ČÁST

1. Rozvod

Rozvod manželů je náročná a bolestivá záležitost, která zasahuje celou rodinu. Z psychologického hlediska představuje druhou nejtěžší životní situaci hned po úmrtí blízké osoby. Vyrovnání se s takovou situací vyžaduje svůj čas. (Poupětová 2009, s.18)

Matoušek (2008, s.182) definuje rozvod jako „*právní úkon, kterým je ukončeno manželství.*“ Tímto úkonem zanikají manželům práva a povinnosti, které měli k sobě navzájem. Avšak nezanikají jim povinnosti vůči dětem.

Schmidová (2011, s.38) vysvětluje, že rozvod „*není akt, který naším životem jen tak bezbolestně projde.*“ I když se manželé snaží, aby byl rozvod co nejméně bolestivý, tak jsou často vyvedeni z míry více, než původně očekávali, obzvláště pokud mají děti.

Matoušek (2015, s.21) uvádí, že mnoho lidí vnímá rozvod jako zhroucení životního projektu. V případě, že bývalí partneři mají děti, je nutné být navzájem v kontaktu. Bývalý partner je tak živou připomínkou toho, co nevyšlo. Z toho důvodu se stává terčem frustrace, agrese a vzteku, jež tato situace v útočící osobě vyvolává.

Rozvod manželů je často doprovázen ztrátami v oblasti sociálních kontaktů, bydlení a v ekonomické oblasti. Tím, že se manželé rozvedou, nejen že ztrácejí blízkou osobu, ale také ztrácejí širší rodinu a přátele ze strany toho druhého. Po rozvodu také obvykle dochází k změnám v otázce bydlení. Bývalí partneři musejí změnit způsob bydlení, než jak doposud bydleli. Dále ekonomické ztráty bývají nemalé. Statisticky je prokázáno, že ženy utrpí větší ekonomické ztráty než muži. (Matoušek 2015, s.21)

Schmidová (2011, s.39) rozlišuje právní rozvod a emoční rozvod, některými odborníky nazývaný také psychorozvod. Právní rozvod je zaměřen především na řešení následné výchovy nezletilých dětí, způsob oddělení bydlení a rozdělení majetku. Je důležitý pro vyrovnání se se zánikem manželství, protože pokud se manželé rozhodnou pouze pro rozchod a neprojdou právním rozvodem nebo jej budou odkládat na neurčito, mohou mít stále pocit neuzavřenosti, který jim může bránit v navazování jiného kvalitního partnerského vztahu. Emoční rozvod je naopak zaměřený na vnitřní prožívání člověka. Cílem emočního rozvodu je dosažení emočního odstupu od nezdařeného manželství a přijetí faktu, že se již tento vztah nevrátí. Pokud se však jeden z partnerů nechce smířit s rozvodem a odmítá jej, tak se celý proces stále protahuje a vede k prohlubování boje o majetek a děti. (Poupětová 2009, s.15)

1.1. Příčiny rozvodu

Smith (2004, s.16) jako jeden z důvodů rozvodu uvádí změnu společenského postavení žen v průběhu posledních padesáti let, kdy došlo k rovnoprávnosti žen a mužů a oba manželé pracují a starají se o děti. Avšak pracovat na stabilitě vztahu v současné době není prioritou. Místo toho manželé často upřednostňují citové uspokojení a sexuální vztahy. Taktéž významný fakt je ten, že dříve bylo na rozvod pohlíženo jako na něco společensky nepřijatelného. Dnes se však jedná o běžnou rutinu. Dalším důvodem může být nerovnoměrné rozložení moci mezi manžely, kdy se jeden z manželů může chovat až rodičovsky k tomu druhému, anebo kdy se jeden z manželů bojí toho druhého. K rozvodu manželů taktéž mohou přispívat emoční problémy přetrvávající z dětství. Příkladem lze uvést ženu, která byla vychována ve strachu z otce. Ve vztahu pak může mít přehnané obavy, jestliže partner zakřičí. (Smith 2004, s.17) Taktéž děti se mohou nevědomky podílet na konfliktech mezi manžely. Příkladem může být nerovnováha mezi členy rodiny, kdy může být manžel na dítě příliš přísný z důvodu, že je manželka příliš shovívavá. K rozpadu manželství také přispívá nízké sebevědomí jednoho z manželů, kdy se jeden z partnerů může obávat, že sdílení některých pocitů může přinést odmítnutí druhého partnera. Tím tak vzniká bariéra, kterou druhý partner nemůže proniknout. Nevyslovené pocity tak mohou být vyjádřeny hněvem nebo naopak mlčením a nevrlostí. Lze se však naučit, jak tyto pocity ovládat. Důležitou roli ve vztahu manželů hraje vzdálenost mezi nimi. Na jedné straně se setkáváme s velkou emoční vzdáleností mezi manžely, kdy si jeden z manželů připadá nedůležitý pro toho druhého, netráví společně čas, nediskutují o důležitých věcech, vzniká tak propast mezi nimi. Na druhé straně jsou manželské páry, ve kterých si jeden z manželů připadá stísněný, chtěl by mít více svobody. Takové manželství pro něj představuje spíše past. Jedním z faktorů, které vedou k rozvodu, jsou rozdílná očekávání, kdy je jeden z manželů spíše zaměřený na přítomnost, chce si ještě užívat života, naopak druhý už plánuje budoucnost a jak se usadí. Mnohá manželství se rozpadají z důvodu nabytí rodičovských rolí, neboť právě narození prvního dítěte je spojeno se zvýšeným vypětím, novou odpovědností. Dalším důvodem ukončení manželství může být i chování manželů. Manželé doufají, že se časem změní problematické chování toho druhého. Pouze v některých manželstvích se jeden z manželů vzdá naděje na změnu toho druhého. Běžným důvodem ukončení manželství bývá také neuspokojivý sexuální vztah. Smith (2004, s.20) vysvětluje, že ačkoli je nevěra často považována za důvod rozchodu, tak ve skutečnosti bývá spíše jeho

příznakem. Velký důraz Smith (2004, s.20) klade na komunikaci mezi manžely. Vysvětluje, že úspěšná komunikace spočívá v uvědomění si rozdílu mezi skutečností a názorem, čehož jsou schopni zralí lidé. Naopak nezralí lidé nedokážou brát v úvahu názor toho druhého nebo přistoupit ke kompromisu a vznikají tak hádky.

Matoušek (2015, s.19-21) rozděluje příčiny rozvodu do dvou kategorií. První kategorie zahrnuje obecné příčiny, jimiž může být snaha o dosažení osobního úspěchu, seberealizace, nízká úroveň kompetencí vybrat si perspektivního partnera. Taktéž dostatečné zajištění vlastní osoby sociálním státem lze uvést jako příčinu rozvodu, neboť opuštění rodiny tak nepředstavuje z hlediska zabezpečení takový problém. Rovněž samostatnost žen a jejich masivní účast na trhu práce může být jednou z příčin, jelikož je žena schopna žít bez podpory manžela. Mezi další obecné příčiny řadíme negativismus ve vztahu, elektronickou komunikaci poskytující přehled nových zájemců o vztah nebo také vysokou míru tolerance rozvodu.

Druhá kategorie je zaměřena na příčiny v rovině osobního prožitku, jimiž je nepřijatelnost dosavadního partnera z důvodu nadužívání alkoholu, agresivity, žárlivosti, nemoci, ztráty zaměstnání nebo malého výdělků. Osobním důvodem rozvodu může být také to, že jeden z manželů shledává jiného člověka atraktivnějším než vlastního partnera, anebo je situace ve vztahu natolik vážná, že odcházející manžel vidí v odchodu menší zlo než pokračovat v takovém vztahu.

1.2. Rozvodový proces

Rozvod je dlouhodobý proces, který začíná tím, že dá jeden z manželů jasně najevo, že se chce rozvést. Poté nastává období profilace rozvodových rolí. Rozlišujeme dva základní typy rozvodových rolí, a to jsou symetrické role, kdy oba manželé dělají podobné kroky, a komplementární, kdy se jeden manžel snaží odpoutat od druhého a druhý zkouší různé strategie, jak zachránit manželství. Často se však setkává s neúspěchy, které jej vedou k frustraci. V našem prostředí jsou mnohem častější komplementární role. (Matoušek, Koláčková a Kodymová 2010, s.63)

Matoušek, Koláčková a Kodymová (2010, s. 63-65) rozdělují rozvodový proces do tří fází. První fází je období ambivalence. Takové období je typické četnými hádkami nebo naopak vyhýbáním se jeden druhému, dále manželé přestávají spolupracovat v ekonomických záležitostech, omezují sex, většinu volného času tráví odděleně. Když už je oběma manželům jasné, k čemu se schyluje, tak se snaží ještě

vztah zachránit. Například si naplánují společnou dovolenou nebo renovaci bytu. Ačkoliv se oba manželé snaží najít motivaci a pokračovat ve vztahu, tak většinou ono snažení zvýrazňuje vztahové problémy a vzdálenost mezi nimi se zvětšuje.

Po období ambivalence přichází fáze vlastního rozvodu. Jak Matoušek, Kolářková a Kodymová (2010, s. 63-64) uvádí, tato fáze nastává tehdy, kdy se jeden z manželů definitivně rozhodl a soudu je podána žádost o rozvod. Zde se setkáváme s dvěma podobami rozvodu. První z nich je souhlasný rozvod, kdy se manželé na všem sami dohodnou a soudu předkládají již sepsané dohody upravující majetek, bydlení, úpravu poměrů nezletilých dětí a výživné. Druhou podobou rozvodu je rozvod tradičního typu, kdy se manželé nedokáží dohodnout v záležitostech týkajících se výše zmíněných. U rozvodu tradičního typu o těchto záležitostech rozhoduje příslušný soud obvykle v několika stáních. Novák a Průchová (2004, s.30) podrobněji vysvětlují jednotlivá stadia vlastního rozvodu. Prvním řízením, které v rámci rozvodu probíhá, je opatrovnické řízení. Opatrovnické řízení je „základní „pilíř“ každého rozvodového procesu.“ (Novák a Průchová, 2004, s.30). Cílem tohoto řízení je vyřešit otázky týkající se péče o dítě po rozvodu, například kterému rodiči bude svěřeno do péče nebo jak bude upraven styk dítěte s rodičem, jemuž dítě nebude svěřeno do péče. Jelikož se zde jedná o dítě a péči o něj ze strany rodičů, pak dítě nemůže být zastoupeno vlastními rodiči, neboť by mohlo dojít ke střetu zájmů. Z toho důvodu soud ustanoví dítěti opatrovníka, jenž bude dítě zastupovat po dobu řízení. Opatrovníkem bývá sociální pracovník orgánu sociálně-právní ochrany dětí. Jakmile je rozhodnuto o budoucí podobě péče o děti, může se zahájit rozvodové řízení, během něhož se řeší vztah manželů. Konkrétně se soud zaměřuje především na významné momenty, kdy se vztah mezi manžely nějak změnil. Zajímá se o to, co a kdy se změnilo, čím to bylo způsobeno, kdo se na tom podílel, jestli je možné ještě vztah obnovit. Po pravomocném rozhodnutí soudu o rozvodu manželů přichází na řadu další krok a tím je řešení bytové otázky. V mnoha manželstvích představuje tento krok téměř neřešitelný problém. V případech, kdy ještě za trvání manželství žili manželé odděleně, každý ve svém bytě, to nemusí být takový problém. V opačném případě, kdy manželé žili ještě před zahájením řízení v jedné domácnosti, to může být velký problém. Proto se celá záležitost musí opět řešit soudní cestou. Po rozvedení manželů je třeba upravit výši výživného. Již rozvedení manželé se mohou spolu dohodnout na výši výživného. V případě, že se nedovedou dohodnout, musí se celá záležitost opět řešit soudně. Poslední nezbytností vlastního rozvodu je vypořádání společného jmění manželů. Málokdy se bývalí manželé

dohodnout na rozdělení majetku, obzvlášť je-li majetek nemalý. Není-li možná dohoda, pak musí rozhodnout soud. (Novák a Průchová 2004, s.30-31)

Třetí fází je období po rozvodu. Toto období je ze začátku emočně stejně náročné jako vlastní rozvod. Avšak náročnější je to pro toho, kdo odchází, protože si musí najít nový domov. V mnoha případech může trpět samotou, která může být až nesnesitelná. Vyrovnat se s rozvodem může být velice náročné, neboť partneři musejí spolu dále komunikovat ohledně péče o děti nebo při jejich předávání. (Matoušek, Koláčková a Kodymová 2005, s.64) Jak Matoušek (2005, s.65) uvádí, udržování kontaktu může oběma stranám připomínat životní neúspěch. Období po rozvodu je také typické emočním rozvodem neboli psychorozvodem. Jde především o emoční odpoutání se od partnera a vyrovnání se s právním rozvodem. Dle Matouška (2005, s.65) může emoční rozvod trvat jeden až tři roky. *„Dokončení emočního rozvodu se pozná podle toho, že zeslábnu, případně zcela zmizí intenzivní výkyvy nálad, že se člověk obejde bez prostředků, jimiž si během rozvodu pomáhal (léky, alkohol, přejídání, stále sledování televize nebo jiné nutkavé činnosti odvracející pocit prázdnoty).“* (Matoušek 2005, s.65) Dalšími znaky úspěšného dokončení emočního rozvodu může být návrat ke svým zájmům, plánování budoucnosti či chuť vídat se s dalšími lidmi. Jak Matoušek (2010, s.64) uvádí, pro oba manžele je v době rozvodu důležitá podpora rodiny a přátel, na které se mohou obrátit o pomoc.

1.3. Postavení dítěte v rozvodovém procesu

Rozvod je samozřejmě velmi náročnou situací nejen pro rozvádějící se, ale i pro jejich děti. Je prakticky nemožné udržet je mimo dosah rodičovských konfliktů. Každé dítě prožívá rozvod rodičů svým způsobem. To, že dítě nepláče, nehroučí se nebo nedělá scény, neznamená, že se jej to nijak nedotklo. (Zierhutová a Mojžíšová 2006, s. 91-92) Pro dítě představuje rozvod hrozbu ztráty nebo přímo ztrátu jednoho z rodičů. Ve většině případů z rodiny odchází otec. To může mít vliv jak na dívku, tak na chlapce. Pro dívku má otec velký význam v oblasti její probouzející se ženskosti, chlapec potřebuje mít dospělý mužský vzor, kterého by mohl napodobovat, aby dotvořil své mužství. Jak uvádí Špaňhelová (2010, s.19) v opačném případě, kdy z rodiny odejde matka, dívka přichází o vzor, jak se chovat a chlapec přichází o vzor, podle kterého by si měl vybrat svou ženu. Obecně platí, že děti z rozvádějících se rodin mají více poruch chování, horší výsledky ve škole, nižší sebevědomí. Také přizpůsobení

se společnosti je pro ně obtížnější než pro děti vyrůstající v rodinách s oběma rodiči. Samozřejmě záleží na okolnostech rozvodu. To, jak rodiče spolupracují, pečují o dítě, jak se změnily ekonomické podmínky v rodině po rozvodu, také ovlivňuje další vývoj dítěte. (Matoušek, Koláčková a Kodymová 2010, s.65-66)

Ačkoliv je rozvod rodičů pro dítě traumatizující událost, ne vždy musí být tak zničující. Pokud rodiče informují dítě o rozvodu a ujistí jej, že se bude nadále vídat s oběma, dokáží se dohodnout na péči o dítě, nevtahují dítě do svých konfliktů a nepopouzejí jej jeden proti druhému pak je to ta nejlepší možná varianta rozvodu. Dítě si v každé situaci vytvoří svou teorii o důvodech rozvodu, i když není přímo vtaženo do sporu. Třebaže se rodiče nehádají před dítětem, tak se mohou neverbálně snažit o získání dítěte na svou stranu. To také není dobře, ale je to ta lepší varianta, neboť dítě nemusí projevit svou loajalitu k jednomu z rodičů. Dle Matouška (2010, s.66-67) může dítě vystupovat v rozvodovém procesu v několika rolích. První je dítě jako nástroj pomsty proti druhému rodiči. Dítě je proti druhému rodiči neustále popouzeno, je mu vyhrožováno, že pokud přijme cokoli od druhého rodiče, tak bude potrestáno. To má za následek, že má dítě strach návštěv druhého rodiče, toho zavrhaného. Tomu se říká syndrom odvrženého rodiče. Další rolí, do které se může dítě dostat, je prostředník. V této situaci bývalí manželé spolu nekomunikují, posílají si informace přes dítě. Dítě sděluje otcí, jak matka hodnotí jejich poslední kontakt, jakou činnost doporučuje pro toto setkání a v jaké společnosti. Tak to funguje i naopak. Jako prostředník může být dítě také využíváno k tomu, aby informovalo druhého rodiče o tom, co se děje doma, co je nového, s kým se matka/otec schází apod. Po výsledku dá rodič dítěti jasné pokyny, co tomu druhému říci. Ačkoliv může být plnění této role pro dítě ze začátku obtížné a nepříjemné, později si na to může zvyknout, a dokonce z toho profitovat. Dítě může být také „*stéblem poslední naděje*“. (Matoušek, Koláčková a Kodymová 2010, s.67) To znamená, že ten rodič, který se nemůže s rozvodem smířit, využívá negativa v životě dítěte ve svůj prospěch. Tento rodič toho druhého často informuje o špatných známkách dítěte ve škole, neúspěších, nemoci, nalezených cigaretách v bundě, o jakémkoliv problémovém chování apod. Pokud se rodiče sejdou a řeší onen problém, tak se ten rodič, který dal podnět ke schůzce, snaží o navození, pokud možno, co nejstřícnější atmosféry. Pokud rodič, se kterým dítě žije, konzultuje veškerá důležitější rozhodnutí s dítětem a svěruje se mu se svými problémy a stesky, pak se toto dítě stává náhradním partnerem. Pro rodiče pak může být obtížné navázat nový partnerský vztah. Dále může být dítě

rodiči zanedbáváno, a to z důvodu pohlcení vlastními problémy. Rodiče jsou natolik zaneprázdněni řešením problémů a vyřizováním starých účtů, že se o dítě přestávají starat. Podle Matouška (2010, s.67) takové děti pak často překračují zákon ve snaze upoutat na sebe pozornost rodičů. V některých případech ale ani to nezajistí dítěti požadovanou starostlivost.

Během rozvodového procesu sociální pracovníci orgánu sociálně-právní ochrany dětí pracují s dětmi, jejichž rodiče se rozvádějí a jež se mohou dostat do výše uvedených situací.

2. Sociálně-právní ochrana dětí

Sociálně-právní ochrana dětí je zakotvena v zákoně č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí. Dle §1 tohoto zákona se sociálně-právní ochranou dětí rozumí zejména ochrana práva dítěte na příznivý vývoj a řádnou výchovu, ochrana oprávněných zájmů a jmění dítěte, pomoc směřující k obnovení poškozených funkcí rodiny a zabezpečení náhradního rodinného prostředí pro dítě, jež nemůže být at' už trvale nebo jen dočasně vychováváno ve vlastní rodině. (Novotná, Burdová a Riedlová Jurková 2016, s.22)

Sociálně-právní ochranu dětí lze charakterizovat jako centrálně garantovanou, ale lokálně provozovanou. To znamená, že ochrana dětí je státem garantovaná prostřednictvím státní správy, která zajišťuje standardní, objektivní a transparentní hodnocení situace dítěte a následné intervence. Přímou realizovanou je však sociálními pracovníky na místní úrovni, kteří znají situaci rodiny a dítěte, orientují se i v širších sociálních souvislostech konkrétního regionu, mají možnost pravidelného a intenzivního kontaktu s klienty i návaznými sociálními službami. (Pemová a Ptáček 2012, s.27) Sociálně-právní ochranu dětí zajišťují orgány sociálně-právní ochrany dětí. Podle zákona o sociálně-právní ochraně dětí §4 jsou těmito orgány konkrétně krajské úřady, obecní úřady obcí s rozšířenou působností, obecní a újezdní úřady, ministerstvo a Úřad práce České republiky a jeho pobočky. Dále sociálně-právní ochranu zajišťují obce a kraje v samostatné působnosti, komise pro sociálně-právní ochranu dětí a další právnické a fyzické osoby, které jsou pověřeny výkonem sociálně-právní ochrany. (Novotná, Burdová a Riedlová Jurková 2016, s.32-33)

Činnosti orgánu sociálně-právní ochrany dětí představují v následující podkapitole. Dále se věnuji vymezení sociálního pracovníka jako kolizního opatrovníka dítěte, neboť tento jedná s rodinou a dítětem od samého začátku.

2.1. Orgán sociálně-právní ochrany dětí

Orgán sociálně-právní ochrany dětí sleduje především zájem a blaho dítěte, jeho úkolem je ochrana rodičovství a rodiny, ochrana práva jak rodičů, tak i dětí na rodičovskou výchovu a péči a zohledňuje i širší sociální prostředí dítěte. (Novotná, Burdová a Riedlová Jurková 2016, s.38) Konkrétně v rozvodové situaci má dítě právo na pravidelné, osobní kontakty s oběma rodiči dle Úmluvy o právech dítěte. Orgán sociálně-právní ochrany dětí se snaží toto právo chránit. Avšak jiná situace

nastává, pokud jeden z rodičů fyzicky ohrožuje dítě nebo jeho psychosociální vývoj. (Novák a Průchová 2005, s.86)

Činností, jež orgány sociálně-právní ochrany dětí vykonávají, je mnoho. Patří sem například působení na rodiče, aby plnili povinnosti související s rodičovskou odpovědností a odstranili mezery ve výchově dítěte. Dále se zaměřují na poskytování nebo zprostředkování poradenství, sledování nepříznivých vlivů působících na děti, zjišťování jejich příčin a následně konají opatření k omezení působení oněch nepříznivých vlivů na děti. Důležitou činností orgánu sociálně-právní ochrany dětí je zpracovávání individuálního plánu ochrany dítěte. Každé dítě v evidenci orgánu má tento plán ochrany, který obsahuje opatření, jež umožňují dítěti setrvání v péči pečujících osob odpovědných za jeho výchovu. Individuální plán ochrany dítěte se vypracovává od samotného zavedení dítěte do evidence a průběžně se aktualizuje. Jsou v něm zaznamenány všechny změny v péči o dítě. (Novotná, Burdová a Riedlová Jurková 2016, s.55-56)

Jak již bylo řečeno, rozvod je dlouhodobý proces o několika soudních stáních. Každé soudní stání je zaměřeno na konkrétní oblast, které se rozvod manželů dotýká a jež je třeba upravit. Samotnému rozhodnutí o rozvodu manželů předchází opatrovnické řízení, ve kterém jsou upraveny poměry nezletilého dítěte. Dle zákona č. 292/2013 Sb., §455, odst. 1. soud jmenuje opatrovníkem dítěte zpravidla orgán sociálně-právní ochrany dětí. Případ převezme ten sociální pracovník, do jehož obvodu lze dítě dle trvalého bydliště zařadit. (Macková a Muzikář 2016, s.767)

2.2. Sociální pracovník jako kolizní opatrovník

Opatrovníkem dítěte v opatrovnickém řízení je konkrétní sociální pracovník příslušného orgánu sociálně-právní ochrany dětí. Rodiče se v rozvodovém řízení dostávají do vzájemné kolize neboli střetu zájmů, kdy ani jeden nemůže zastupovat zájmy dítěte. Vzhledem k tomu, že právě kolize je důvodem ustanovení opatrovníka, tak je tento opatrovník také nazýván jako kolizní opatrovník. Tento pracovník prochází celým případem nezletilého dítěte, je v kontaktu s rodiči, provádí šetření a jako zástupce nezletilého dítěte se účastní všech soudních jednání. Kolizní opatrovník nemá pravomoc vydávat závazná rozhodnutí, takové oprávnění náleží soudu, ale odpovědným vykonáváním své práce může výrazně přispět k tomu, aby bylo během řízení před soudem zohledněno vše, co je třeba zohlednit v zájmu dítěte. Je to právě kolizní

opatrovník, který by měl především nestranně zastupovat práva a zájmy dítěte. Jelikož má kolizní opatrovník možnost mnohem více proniknout do případu než samotný soudce, tak má jeho stanovisko ohledně následné péče o dítě zásadní vliv na konečné rozhodnutí soudu. V rámci celého případu provádí kolizní opatrovník posouzení situace rodiny. Kolizní opatrovník připravuje pro soud některé podklady. Zjištěné skutečnosti shrnuje do zprávy o výchovných poměrech. Tato zpráva obsahuje popis výchovných předpokladů rodičů a životního prostředí dítěte. (Novák a Průchová 2005, s.87-88) Během posouzení kolizní opatrovník může využívat různé techniky sběru informací. Základní technikou je rozhovor. Ten může být doplněn o další techniky, konkrétně pozorováním, škálovým měřením změn ve vývoji rodičovských kompetencí či validovanými testy. Posouzení rodiny a dítěte je nezbytné provádět ve vztahu ke každému dítěti zvlášť, neboť rodiče mohou mít ke každému z dětí jiný vztah. (Navrátilová 2011, s.43)

Pověřený sociální pracovník o situaci hovoří především s rodiči dítěte i se samotným dítětem. Orgán sociálně-právní ochrany dětí nemá přesně vymezenou věkovou hranici dítěte, se kterým by měl vést pověřený pracovník rozhovor a zjišťovat jeho názory a přání. Matoušek (2015, s.80) odkazuje na Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, dle kterého je dítě starší 12 let schopno přijmout informace a vyjádřit svůj názor a přání. Avšak Ústavní soud ČR konstatoval, že i mladší dítě je toho schopno. (Matoušek 2015, s.80) Úkolem kolizního opatrovníka je posoudit, zda je dítě schopno formulovat své názory. (Vypušťák 2015, s.4)

Zjišťování názoru nezletilého dítěte může být velice obtížné. Kolizní opatrovník by měl vést rozhovor s dítětem v každém případě, ať dojde mezi rodiči k uzavření dohody anebo nedojde. Podstatou rozhovoru je ověření si, zda je dítě se situací rodičů obeznámeno, neboť podle občanského zákoníku jsou rodiče povinni sdělit dítěti podstatné informace jež se ho dotýkají. Dále se pracovník zaměřuje na názor dítěte, zda souhlasí s řešením situace a zda je psychicky připraveno na nový způsob života. (Matoušek 2015, s.80) Dle Warshaka (2008 s.18) může výpověď dítěte výrazně přispět k vhodnému rozhodnutí o péči o dítě po rozvodu.

Kolizní opatrovník podává soudu zprávu o výchovných poměrech, která může být, ale nemusí, zakončena návrhem na řešení situace. Návrh kolizního opatrovníka na konečné rozhodnutí soudu by měl vycházet z nejméně čtyř zdrojů, a to z rozhovoru s matkou, rozhovoru s otcem, z šetření v rodině a z rozhovoru s dítětem. (Matoušek 2015, s.84) Pokud se rozhodne pro nezahrnutí stanoviska, pak může postupovat

dvěma směry. Může soudu navrhnout pověření soudního znalce z oboru psychologie nebo psychiatrie a jemu poté položit patřičné otázky, anebo může uvést, že se vyjádří až v průběhu jednání. Samozřejmě může opatrovník během jednání klást otázky rodičům i znalci. (Novák a Průchová 2005, s.88)

Kolizní opatrovník je rodiči často chápán jako někdo, kdo jim má poskytnout okamžitou pomoc. Rodiče očekávají, že se pracovník přidá na jejich stranu, protože si myslí, že to jejich stanovisko je pro dítě nejlepší. Mnohdy jsou však zaslepeni vlastním prospěchem a považují ho za blaho a bezpečí dítěte. V případech, kdy se jeden z rodičů a pracovník neshodnou v názoru na řešení situace, tak si dotyčný rodič může myslet, že pracovník je proti němu a přiklání se ke straně druhého rodiče. Není to však pravda, neboť pracovník musí být objektivní a jednat v zájmu dítěte. (Novák a Průchová 2005, s.88)

Pověřený pracovník vede ke každému nezletilému dítěti, kterému byl příslušný orgán sociálně-právní ochrany dětí ustanoven opatrovníkem, spisovou dokumentaci. *„Ta obsahuje zejména osobní údaje dítěte, jeho rodičů, údaje o výchovných poměrech dítěte, záznamy o výsledcích šetření v rodině, záznamy o jednání s rodiči, kopie podání učiněných soudu nebo jiným orgánům, písemná vyhotovení rozhodnutí, které se týkají případu.“* (Novák a Průchová 2005, s.89)

3. Vybrané metody a techniky sociální práce s dítětem v rozvodovém řízení

V této kapitole se zaměřuji na vymezení pojmu metoda a technika, dále popisují metody rozhovoru a pozorování, jež jsou základními pracovními nástroji sociálního pracovníka. Dále se zabývám vybranými speciálními technikami sociální práce, jež mohou být využívány sociálními pracovníky na orgánu sociálně-právní ochrany dětí v Olomouci a v Přerově při práci s dětmi v rozvodovém řízení. Tyto techniky rozdělují dle věku dítěte, pro něž jsou dané techniky vhodné. Jedná se o kategorie technik pro dítě v předškolním a mladším školním věku, pro dítě ve starším školním věku či adolescenci a techniky, jež je možné využít s dítětem jakéhokoliv věku.

3.1. Pojmové zakotvení

Metoda je cílený, plánovaný a promyšlený postup díky němuž lze získat nové poznatky, třídít je, vyhodnocovat a následně interpretovat. Je to způsob, který zkoumá určitý jev či proces. Za účelem zajištění větší efektivity je vhodné využívat více vzájemně doplňujících se metod.¹

Technika je způsob umožňující klientovi ve spolupráci se sociálním pracovníkem něčeho dosáhnout či něco získat. Dle Levické (2002, podle Smutek 2006, s.25) je technika instrumentální aktivita, díky které lze dosáhnout stanoveného cíle.

Metodu lze chápat jako cestu, kterou se má sociální pracovník s klientem ubírat a techniku jako způsob, díky kterému společně tuto cestu překonají. (Smutek 2006, s.25)

3.2. Rozhovor

Rozhovor je základním pracovním nástrojem každého sociálního pracovníka. Při rozhovoru je vždy třeba přistupovat individuálně a s empatií k druhému. Obzvláště je-li rozhovor veden s dětmi, pak je důležité zohlednit věk dítěte a jeho schopnosti. Těmto okolnostem je nezbytné přizpůsobit techniku vedení rozhovoru, jeho načasování, tempo a prostředí, v němž se rozhovor odehrává. Sociální pracovník vede rozhovor s dítětem při každém kontaktu. (Pemová a Ptáček 2012, s.82) Matoušek a Pazlarová

¹Plecerová, V., Pužejová, Y. (2016). *Psychologie* České Budějovice: Střední zdravotnická škola a Vyšší odborná škola zdravotnická, [cit. 30.5.2017]. Dostupné z: <https://publi.cz/books/339/03.html>

(2010, s.114) doporučují, aby se rozhovor s malými dětmi konal nejlépe v domácím prostředí. Cílem rozhovoru není zjistit detailní popis konkrétních událostí, nýbrž pochopit běžné fungování rodiny dítěte, dynamiku rodinných vztahů. Pro sociálního pracovníka je podstatné pochopit, jak celou situaci dítě vnímá. Z hlediska načasování je nutné, aby se sociální pracovník přizpůsobil dítěti a jeho dennímu režimu a volnočasovým aktivitám. Například rozhovor s dospívajícím by neměl kolidovat s jeho oblíbenými aktivitami, kterým se ve volném čase věnuje, protože to by mohlo zbytečně posílit jeho odpor ke spolupráci. (Pemová a Ptáček 2012, s.82)

Sociální pracovník, který vede s dítětem rozhovor, by měl působit příjemně, nenuceně. Měl by věnovat větší pozornost tomu, jak se na rozhovor oblékne, nalíčí, protože výraznější prvky by mohly strhávat pozornost dítěte nebo by mohly působit až agresivně. Během rozhovoru je důležité, aby pracovník po celou dobu monitoroval pohodlí a potřeby dítěte. (Pemová a Ptáček 2012, s.82-83)

Rozhovor má několik fází. První fází je úvod. V tento moment by měl sociální pracovník dítěti opatrně a obecně vysvětlit důvod setkání. Následuje fáze rozmrazení, kdy se pracovník dotazuje dítěte na jeho koníčky, co má rádo, mohou si společně zahrát krátkou hru k uvolnění situace. Potom by měl pracovník posoudit orientaci dítěte v čase a běžných situacích. Toho může docílit pomocí popisu modelové situace, kdy má dítě popsat nějakou významnou událost, například výlet či narozeniny. Pracovník tak může vyzorovat, zda se dítě věnuje detailům, zda má jeho popis logickou strukturu. Může si natrénovat pokládání nesugestivních otázek. Poté pracovník plynule přejde do pracovní části rozhovoru. Zde by měl používat standardizované diagnostické nebo hodnotící nástroje, které mu zaručí strukturovanost rozhovoru. Sociální pracovník se tak může soustředit na kontakt s dítětem a nemusí mít obavy, že zapomene podstatné téma. Po celou dobu rozhovoru platí, že by mělo mít dítě dostatek prostoru pro odpověď, z toho plyne, že pracovník by měl být trpělivý. Dále by měla být dítěti přizpůsobena úroveň a terminologie jazyka. Pracovník by v žádném případě neměl dítě kritizovat. Dítě by si nemělo připadat trapně nebo provinile. Každý rozhovor by měl být vhodně ukončen. V závěru je důležité poděkovat dítěti za účast u rozhovoru, vysvětlit, co se bude dít dál, domluvit se na průběhu dalšího kontaktu nebo jak postupovat v případě, že by rodiče chtěli za každou cenu vědět, o čem se dítě s pracovníkem bavilo. (Pemová a Ptáček 2012, s.84-86)

3.3. Pozorování

Pozorování je přirozenou činností, jak zjistit, co se děje kolem nás. Oproti rozhovoru, kdy se tazatel zaměřuje na mluvené slovo, během pozorování pozorovatel věnuje pozornost nejen vizuální signálům, ale také sluchovým, čichovým a pocitovým vjemům. (Hendl 2016, s.195)

Pozorovatel může vystupovat v několika rolích. První z nich je role úplného účastníka, kdy se pozorovatel stává rovnoprávným členem pozorované skupiny, členové nejsou informováni o pozorovatelově pravé totožnosti. Další rolí je role účastníka jako pozorovatele. Pozorovatel je členem pozorované skupiny, avšak její členové jsou s pozorováním obeznámeni. Dále Hendl (2016, s.196) uvádí roli úplného pozorovatele, kdy je zkoumáno chování členů skupiny. Tito obvykle nevědí, že jsou pozorováni. Poslední rolí, kterou může výzkumník zastat je role pozorovatele jako účastníka. Pro tuto je typické, že si jsou členové skupiny vědomi totožnosti pozorovatele a pozorovatel vystupuje spíše jako tazatel. Sociální pracovník orgánu sociálně-právní ochrany dětí vystupuje především v roli pozorovatele jako účastníka. Metoda pozorování mu umožňuje potvrdit informace, které získal během rozhovoru. Sociální pracovník aplikuje pozorování při každém osobním setkání s dítětem. (Hendl 2016, s.196)

3.4. Speciální techniky sociální práce

Podle Zakouřilové (2014, s.10) je využití speciálních technik v práci sociálního pracovníka velice účinné a efektivní. Díky vhodně zvoleným technikám může sociální pracovník lépe porozumět klientovi a rychleji a kvalitněji jej směřovat k žádoucí změně. Sociální pracovník tak aplikuje s dítětem danou techniku vždy za konkrétním účelem. Postačí-li ke zjištění názoru dítěte pouze rozhovor a pozorování, pak není třeba aplikovat speciální techniku. Jestliže je však dítě např. méně komunikativní, má problémy s vyjadřováním, pak je vhodné použít příslušnou speciální techniku při každém kontaktu s dítětem.

Využívání speciálních technik v sociální práci má své zásady, které by měly být dodržovány, pokud má být výsledek efektivní a kvalitní. (Králová 2002, s.4) Ať už sociální pracovník používá jakoukoliv techniku, měl by neustále myslet na kladnou motivaci klienta a jeho povzbuzování, neboť negativních poznámek má ze svého okolí víc než dost. Dodržení této zásady však není lehké. Ne každý umí pochválit a klient obvykle neupřímnou pochvalu vycítí. To však může vážně narušit

jeho důvěru k pracovníkovi a budoucí spolupráce může být obtížnější. Zde se doporučuje, pokud pochvala není myšlena upřímně, tak je lepší nechválit. Králová (2002, s.5) dále poukazuje na důležitost poskytnutí klientovi dostatek prostoru vyjádřit se. Sociální pracovník by neměl vystupovat jako ten, kdo vše ví. Především by měl klient mluvit, sociální pracovník by mu měl pouze pokládat doplňující otázky. Klient si mnohé sám ujasní už jen tím, že začne mluvit. Vhodně zvolené techniky klientovi umožňují se lépe a více vyjádřit, než kdyby se ho pracovník pouze vyptával. Techniky jsou obzvláště účinné jsou-li zaměřené na oblast mezilidských vztahů či hodnot. Pro dospělého člověka může být obtížné verbálně formulovat tyto skutečnosti. Pro dítě je to však ještě těžší úkol. V práci s klientem je nebytné mít na paměti, že „*klientem nalezené nebo vyslovené řešení je nejceněnější. Více ho zavazuje, protože ho činí více zodpovědným za jeho rozhodování. A také je reálnější, neboť vychází z klientových potřeb, přání, motivace.*“ (Králová 2002, s.6)

Králová (2002, s.4) dále doporučuje využívání více technik zaměřených na jednu oblast, např. na vztahy, vlastnosti klienta nebo volný čas. Avšak je vhodné použít jednu techniku jako hlavní a jí věnovat dostatečný prostor. Až podle potřeby nebo zbývajícím času je vhodné použít doplňkové techniky, které spíše slouží k pochopení a ujasnění si toho, o čem se před chvílí jednalo. Dalším doporučením je postupovat při zadávání technik vždy stejným způsobem, aby měli klienti stejné podmínky. To umožňuje sociálnímu pracovníkovi lépe porovnávat a získávat rychleji zkušenosti. Příkladem lze uvést používání stejného rozměru papíru, který sociální pracovník předkládá před klienta. Dále Králová (2002, s.5) doporučuje, aby sociální pracovník sledoval klienta při práci a všímal si jeho neverbálních projevů, které mohou být cenným zdrojem pro další práci. Například okamžiky, kdy klient váhá, škrtá, zamýšlí se nebo naopak pracuje velmi rychle mohou ukázat sociálnímu pracovníkovi oblasti, které jsou pro klienta důležité.

Speciální techniky využívány při práci s jedním členem rodiny mohou být využity i s dalšími členy. Pokud je to možné, pak je vhodné předložit danou techniku i rodiči nebo další blízké osobě, nejen dítěti. Tímto může sociální pracovník získat objektivní náhled na situaci. Pokud jsou výsledky výrazně rozdílné, pak je důležité nastavět je proti sobě. V takové situaci je třeba citlivě pracovat se získanými údaji. Úkolem sociálního pracovníka je opatrně seznámit obě strany s výsledky. Sociální pracovník by měl být tedy schopen náležitě pracovat se slovní zásobou. Ta se může projevit i na pracovníkově schopnosti tzv. přeznačkování negativních vlastností.

Přeznačkování je způsob jak klientovi i jeho rodině ukázat onu negativní vlastnost v lepším světle. Klienta to může více motivovat k aktivitě a rodiče získávají pozitivnější pohled na své dítě. (Králová 2002, s.4)

U každé ze speciálních technik je nezbytné v rámci jejich vyhodnocování komentář dítěte. Sociální pracovník by mu měl dát prostor k vysvětlení toho, co tím myslelo.

3.4.1. Techniky pro děti v předškolním a mladším školním věku

Dva domečky

Tato technika je vhodná především pro děti v předškolním věku. Jejím cílem je zjištění představ, názoru či přání dítěte ve vztahu k rodičům. V rozvodové problematice lze uvést jako příklad situaci, kdy se rodiče nedohodnou ohledně výchovy dítěte a je zapotřebí zjistit jeho názor na danou situaci. Pracovník předloží dítěti papír, na němž jsou nakreslené dva naprosto totožné domečky. Dítě má za úkol určit, který domeček je maminky a který tatínka, kdyby měli každý vlastní. Poté se pracovník dítěte zeptá, ve kterém domečku by chtělo bydlet. Dítě se tak nevědomky rozhoduje mezi rodiči. Sociální pracovník se díky této technice může dozvědět, se kterým z rodičů by dítě bydlelo radši. Tuto techniku je nezbytné doplnit rozhovorem nad zvoleným závěrem. (Zakouřilová 2014, s.88)

Začarovaná rodina

Technika Začarovaná rodina je vhodná pro děti v předškolním a mladším školním věku. Kresbný rozměr techniky umožňuje dítěti uvolnit se, neboť kreslení je pro něj většinou radostnou činností. Během kreslení se necítí být pozorováno či zkoumáno. Pomocí této techniky může sociální pracovník získat informace o vzájemných vztazích v rodině a o tom, jak dítě vnímá aktuální situaci v rodině. V této technice má dítě za úkol začarovat každého člena rodiny do nějakého zvířete, a to pak nakreslit na papír. Během kreslení pracovník dítě sleduje, věnuje pozornost pořadí, ve kterém členy rodiny kreslí, také si všímá toho, jak moc si dá dítě na konkrétním zvířeti záležet. To vše může vypovídat o tom, koho má dítě nejradši, ve kterém členovi rodiny spatřuje nebezpečí apod. Čím více si dá dítě záležet na nakreslení konkrétního člena rodiny, tím více ho má obvykle rádo. Rovněž blízkost jednotlivých členů, v kresbě zvířat, může vypovídat o tom, ke kterému z členů rodiny

má dítě nejbližší. Taktéž výběr zvířat a přirovnání ke konkrétním osobám nebývá náhodný. Například pokud dítě nakreslí otce jako hada, pak to může znamenat formu ohrožení z otcovy strany. V této technice je však nezbytné hovořit s dítětem o tom, co, jak a proč kreslí, neboť symbolika hada může taktéž představovat otcovu schopnost ubránit se. (Zakouřilová 2014, s.83-86)

Tři přání

Technika Tři přání je vhodná především pro děti v předškolním a mladším školním věku. Cílem této techniky je zjistit, co si dítě momentálně přeje nebo jak se cítí. Lze začít vyprávěním pohádky o babičce s kouzelným proutkem, která by mohla dítěti splnit tři přání. Úkolem dítěte je napsat nebo říci (když je malé), jaká přání by to byla. Díky propojení formulace přání s vyprávěním o babičce s kouzelným proutkem může být pro dítě snazší uvolnit se a napsat nebo vyslovit svá přání. Pracovník pak s dítětem o těchto přáních hovoří. Ke konci hry je však vhodné opatrně dítěti sdělit, že je škoda, že nemůžeme potkat takovou kouzelnou babičku, protože takové věci se stávají jen v pohádkách. Zároveň by však měl pracovník dítěti poděkovat za hru. Pomocí této techniky může pracovník zjistit, co si dítě skutečně přeje a nadále s těmito informacemi pracovat. Příkladem lze uvést situaci, kdy se již rodiče dítěte rozešli, momentálně probíhá rozvodové řízení, bydlí odděleně, dítě žije s matkou a jejím druhem. Otec dítěte může mít podezření, že druh matky má negativní vliv na vývoj dítěte, že jej ohrožuje. Pomocí této techniky lze zjistit, jaká přání má dítě. Jestliže dítě pozitivně zakomponuje do svých přání druhu matky, pak lze z toho vyvodit závěr, že dítě se necítí být ohroženo. Například přáním dítěte je mít dané auto proto, že se všem líbí, i druhovi matky. I zde je však nezbytné s dítětem komunikovat o tom, co a proč si přeje. (Zakouřilová 2014, s.86-87)

3.4.2. Techniky pro děti ve starším školním věku a adolescenci

Kruh emocí

Technika Kruh emocí je vhodná především pro děti ve starším školním věku a v adolescenci, neboť pojmenování emocí může být pro mladší děti velice náročné. Cílem této techniky je umožnit dítěti snáze formulovat to, co je obtížně vyslovitelné pomocí slov. Z názvu vyplývá, že je technika zaměřena na emoce. Zjištění,

jaké emoce u dítěte převládají, může sociálnímu pracovníkovi pomoci utvořit si komplexnější obraz o tom, jak dítě vnímá rozvod rodičů, jak moc je touto situací zasaženo. Díky tomuto zjištění pak může sociální pracovník efektivněji s dítětem pracovat. Dítě dostane papír s nakreslenou kružnicí a několika napsanými emocemi. Úkolem dítěte je do předkreslené kružnice zaznačit výseče představující míru výskytu dané emoce. Pokud dítěti některá emoce chybí, může si ji dopsat. Sociální pracovník pozoruje, která emoce momentálně převažuje, které emoce jsou zastoupeny a které nikoliv. Zajímavé může být předložit tuto techniku také rodičům dítěte, aby zaznačili, jak vnímají svět emocí svého dítěte. (Králová 2002, s.35)

Kruh aktivit

Tato technika je obdobou techniky Kruh emocí, avšak zaměřena na aktivity dítěte. Opět je technika vhodná spíše pro děti ve starším školním věku a adolescenci. Cílem této techniky je dozvědět se, jak dítě tráví svůj volný čas. Tak jako v předchozí technice dítě dostane papír s nakreslenou kružnicí, do které musí zaznačit výseče znázorňující množství času, které stráví konkrétní činností. Zde však dítě nemá žádný seznam aktivit. Technika může dítěti pomoci zamyslet se nad tím, kolik času denně věnuje různým aktivitám. Rovněž sociálnímu pracovníkovi technika může ukázat, jak dítě tráví svůj volný čas. Jelikož může být rozvod rodičů často spojen s doprovodnými jevy jako zhoršení prospěchu ve škole, scházení se s problémovou partou, trávení většiny volného času hraním počítačových her apod., tak je vhodné znát náplň volného času dítěte, neboť od výsledků se pak odvíjí další spolupráce. Vystávají pak zde otázky, zda je třeba omezit hraní počítačových her či setkávání se s partou přátel a více se soustředit na školní povinnosti. V tom případě by bylo vhodné zamyslet se nad možnostmi využití volného času. Opět může být zajímavé zadat tuto techniku také rodičům dítěte, aby podle vlastního názoru a pohledu znázornili den svého dítěte. (Králová 2002, s.37)

Dohoda

Tuto techniku je vhodné použít zejména s dětmi ve starším školním věku či adolescenci, neboť právě během této techniky dochází ke stanovování pravidel, jež se pro všechny zúčastněné strany stávají závaznými. Pochopení principu dohody a následné neustálé dodržování stanovených pravidel může být pro mladší děti náročné, těžko pochopitelné. V případě dětí v mladším školním věku by byla technika využitelná

ve zjednodušené formě. Hlavní účel to však splní spíše při práci se staršími dětmi. Tuto techniku je vhodné využít v případě, že se rodiče s dítětem nedokáží dohodnout na pravidlech společného soužití. Zde je na místě použít tuto techniku. Vzhledem k tomu, že je rozvod rodičů a změny s ním spojené náročnou záležitostí, tak se může stát, že nastanou nebo se zvýrazní problémy ohledně společného bydlení. Příkladem lze uvést situaci, kdy se dítě bouří proti neustálému stěhování mezi rodiči, je na rodiče natolik nazlobené, že odmítá plnit jakékoliv povinnosti, nebo naopak rodiče formulují své požadavky příliš obecně a dítě si je může jinak vysvětlit. Cílem této techniky tedy je sepsat dohodu mezi rodiči/rodičem a dítětem, kterou si sami spolu vytvoří. Nejdříve sociální pracovník hovoří samostatně s rodiči, poté s dítětem. Spolu konkretizují požadavky. Poté jedná všichni společně a domlouvají se, zda jsou nové podmínky splnitelné. Následně je dohoda sepsána a podepsána všemi zúčastněnými. Na dalších setkáních se sociálním pracovníkem se věnuje pozornost tomu, zda je dohoda naplňována. V případě potřeby ji lze upravit či rozšířit. Vzhledem k tomu, že tato dohoda působí dojmem důležitosti, tak ji ani jeden z účastníků nebude chtít porušit. Jednak některé děti mohou věřit její opravdovosti, formálnosti, a jednak rodiče budou chtít dodržet slib, který dali svému dítěti. (Králová 2002, s.44-45)

3.4.3. Techniky pro děti jakéhokoliv věku

Doplňování vět

Tato technika je vhodná pro děti od předškolního věku až po dospívající děti, adolescenty. Technika Doplnění vět může být prostředkem k sebevyjádření dítěte, k odkrytí jeho myšlenek, přání, názorů či pocitů. Při práci s dětmi do deseti let tato technika obvykle bývá spontánnější než se staršími dětmi. Avšak při práci se staršími dětmi může tato technika rovněž napomoci k odlehčení komunikace o citlivých tématech. Zároveň může přinášet i humor a pobavení, což práci zejména s dospívajícími zefektivní, neboť je samotná technika baví. Sociální pracovník předloží dítěti papír s rozepsanými větami, avšak nedokončenými. Úkolem dítěte je věty dokončit co nejrychleji, bez zdlouhavého přemýšlení. Věty, jež může sociální pracovník dítěti předložit mohou být dle Zakouřilové (tamtéž) například tyto: „*O víkendu bych si přál...*“, „*Vždycky jsem chtěl...*“, „*Nejvíce se bojím...*“, „*Není správné, když...*“, „*Mám radost, když...*“ apod. (Zakouřilová 2014, s.89)

Koláž

Technika Koláž je dobře využitelná jak při práci s dětmi v předškolním věku, tak i s adolescenty. Cílem této techniky je lépe pochopit osobu dítěte, neboť právě během tvoření koláže dává nevědomky vyniknout jeho pocitům, emocím, postavení k životu. Rovněž tato technika může vést dítě k uvědomění si některých skutečností, neboť do doby, než začalo tvořit svou koláž, tak nad některými skutečnostmi nemuselo do té doby přemýšlet. Úkolem dítěte je vytvořit koláž fotografií a obrázků z barevných časopisů na pracovníkem zadané téma, např. můj život, můj svět nebo také má přání. Tato technika je poměrně časově náročná. Dítě by mělo mít minimálně 30 minut na nerušenou práci. Z výsledného výtvoru se může pracovník ledacos dozvědět. Významnou roli zde hraje hustota zaplnění papíru vystřiženými obrázky, například pokud je celý papír polepený obrázky, pak to vypovídá o zaplněném životě. Naopak volná místa mezi obrázky představují určitou prázdnotu. Sociální pracovník také věnuje pozornost tomu, zda obrázky přesahují plochu listu, zda se obrázky překrývají nebo jsou vytvořeny určité skupinky obrázků. Sociální pracovník si také všimá obsahové stránky, konkrétně se zaměřuje na vybrané aktivity na obrázcích, zda jsou tam nějaká zvířata nebo nějaké předměty. Další oblast zahrnuje prvky znázorňující nějakým způsobem čas. Příkladem lze uvést, zda je znázorněna minulost nebo jestli se dítě více věnuje budoucnosti anebo zda je ve výtvoru zahrnuta současně minulost, přítomnost a budoucnost. Tuto techniku je vhodné použít zejména pro rozmluvení dítěte. Pracovník se o výtvoru s dítětem baví, doptává se ho. Získává tak přehled o oblastech problémů dítěte, o jeho přáních, cílech a hodnotách. (Králová 2002, s.8-10)

Rodina

Technika Rodina je opět vhodná pro všechny věkové kategorie. Jejím cílem je umožnit sociálnímu pracovníkovi hlouběji nahlédnout na vztahy v rodině. S tímto pak může sociální pracovník dále efektivněji pracovat, neboť bude mít přehled o rodinných vztazích z pohledu dítěte. Úkolem dítěte je nakreslit na papír kolem kroužku „Já“ další kroužky představující členy rodiny. Pracovník si všimá pořadí, v jakém dítě rodinné příslušníky kreslí, dále vzdáleností jak mezi dítětem a členy rodiny, tak i mezi členy navzájem. Pořadí i vzdálenosti mezi členy rodiny mohou vypovídat o skutečných vztazích v rodině. Například pokud dítě nakreslí kroužek „Matka“ jako první

a nejbliže ke kroužku „Já“ představující jeho samého, pak lze z toho vyvodit, že k matce má dítě velice blízký vztah. Naopak pokud by dítě nakreslilo otcův kroužek dál od toho svého, pak by to mohlo znamenat, že vztahy mezi nimi nejsou z pohledu dítěte vřelé, blízké. Během této techniky je nezbytné nechat si od dítěte vysvětlit proč to tak dítě nakreslilo. Z rozhovoru totiž může vyplynout, že vzdálenost otcova kroužku znázorňuje fakt, že otec bydlí v jiném městě než dítě s matkou. (Králová 2002, s.20-22)

Životní pole

Tato technika je obdobou techniky Rodina. Obě tyto techniky jsou téměř totožné, avšak s tím rozdílem, že do techniky Životní pole je zakomponováno i širší okolí, například širší rodina, přátelé, spolužáci, sousedi. Tato technika si klade za cíl zjistit, koho dítě považuje za blízkého, kdo je pro něj důležitý a na kom mu záleží. Sociálnímu pracovníkovi může pomoci nalézt odpovědi na otázky týkajících se širších vztahových a interakčních potřeb dítěte. Úkolem dítěte je nakreslit na papír kroužek s označením „Já“. Menším dětem je předkládán papír s předem zaznačeným kroužkem. Dále musí dítě kolem svého kroužku nakreslit další, které znázorňují jemu blízké osoby, někoho, s kým chce být a nechce ho ztratit. Zatímco dítě kreslí, pracovník si všímá, jaké pořadí osob volí, jaké jsou mezi nimi vzdálenosti, zda jsou kroužky nakreslené co nejbliže k centrálnímu „Já“ kroužku nebo jsou rozptýlené po papíru, zda někdo nechybí, například otec, matka apod. Podobně jako v předchozí technice má vzdálenost a pořadí velký význam. Rovněž velikost kroužku může znázorňovat důležitost dané osoby. Jestliže dítě nakreslilo několik svých přátel do velkých kroužků a spolužáky do malých, tak to může znamenat, že přátelé jsou pro něj důležití, ale i spolužáci hrají důležitou roli v jeho životě, avšak ne tak důležitou jako jeho přátelé. Opět je nezbytné s dítětem hovořit o tom, jak právě kroužky nakreslilo. (Králová 2002, s.23-24)

Hodnotící škály

Technika Hodnotící škály je vhodná opět pro děti všech věkových kategorií. Cílem Hodnotících škál je pomoci sociálnímu pracovníkovi objektivněji porozumět sdělení dítěte a předejít nedorozuměním v chápání významu sdělovaných informací. Králová (2002, s.27) rozlišuje dva typy škál, vodorovnou a svislou. Vodorovná škála je časového charakteru. Dítě má na ní znázornit, jak se zrovna cítí nebo jak se cítí v konkrétní problematice situaci. Škála je rozdělena na deset dílů, přičemž nula

představuje to nejhorší a desítka to nejlepší. Svislá škála se zaměřuje na oblast vztahů a hodnocení. Pracovník se dítěte ptá, jak se mu líbí ve škole nebo jak vychází s rodiči. I v tomto případě se škála skládá z deseti dílů, kdy nula znamená to nejhorší a desítka to nejlepší. Vzhledem k nenáročnosti techniky je možné ji využít kdykoliv během rozhovoru.

Tuto techniku je také možné využít bez použití jakýchkoliv pomůcek. Králová (2002, s.53) dále tuto techniku nazývá Prožívání. Jejím cílem je obdobně jako u svislé hodnotící škály zjistit, jak dítě momentálně prožívá danou situaci, jak se cítí, jaké vztahy panují v rodině. Úkolem dítěte je ukázat to rukou. Ruka u země znamená, že se cítí špatně. Ruka u pasu znamená, že se cítí normálně a ruka nad hlavou znamená, že se cítí výborně.

Nedokončená pohádka

Tuto techniku je vhodné použít s dětmi od předškolního věku až po adolescenty. Obzvláště využitelná je během rozhovoru narazí-li pracovník na oblast, kterou dítě obtížně formuluje, bojí se o ní mluvit apod. Tato technika může rovněž pomoci sociálnímu pracovníkovi lépe pochopit chování, osobu a vztahy dítěte. Sociální pracovník začne vyprávět pohádku, ve které vystupují pohádkové bytosti jako víly, čarodějové, králové, trpaslíci apod. Pohádku však nedokončí, to už je úkolem dítěte. To, jak dítě pohádku dovypráví, ukáže mnohé o tom, jak se cítí, co by si přál, jak by chtěl jednat. Často se děti mohou ztotožňovat s hlavním hrdinou, dochází tak k projekci sebe sama do pohádky. Ukončení pohádky tak může znázorňovat přání dítěte, co by si přálo, aby se stalo, jak by si přálo situaci vyřešit. Tuto techniku je opět možné využít v situaci, kdy je zapotřebí znát názor dítěte na to, se kterým z rodičů by chtělo po rozvodu bydlet. Taktéž v případě, když nastanou v chování dítěte výrazné změny. Odmítá poslouchat rodiče, plnit své povinnosti. (Králová 2002, s.46-48)

Člověk – papír

Člověk – papír je technika vhodná opět pro děti kteréhokoliv věku. Cílem této techniky je zjistit, jaký vztah má dítě ke konkrétním členům rodiny. Toto zjištění může sociálnímu pracovníkovi pomoci lépe pochopit, jak dané vztahy vnímá dítě. V této technice list papíru představuje konkrétní osobu a dítě s tímto papírem může zacházet, jak se mu zachce. Období rozvodu rodičů může být pro dítě náročnou situací,

kdy se musí vyrovnat s jejich rozvodem, mnohdy s příchodem nových osob (druh matky, družka otce). Dítě může být v tomto období plné emocí, kterým nemusí rozumět nebo se mu těžko o nich mluví. To, co s papírem udělá, jednak umožní dítěti projevit své emoce a jednak to upozorní pracovníka na problémovost vztahů, s tímto může jít dále více do hloubky. Například uvede-li dítě, že nového druhu matky má rádo a následně papír představující druhu zmačká či roztrhá a zahodí, pak to může vypovídat o problematickém vztahu, přijetí nové osoby do rodiny. (Králová 2002, s.52)

Zázračná otázka/Shazerova otázka

Tato technika je dobře využitelná jak při práci s předškolními, tak se staršími dětmi. Technika Zázračná otázka neboli také Shazerova otázka vychází ze systemické terapie a je pojmenovaná po jejím zakladateli Steve de Shazerovi. Zakouřilová (2014, s. 90-91) však tuto techniku převedla do kresebné formy, jež umožní dítěti více se uvolnit a nechat tak vyplynout podstatné informace, které by v případě slovního provedení mohly zaniknout. Sociálnímu pracovníkovi tato technika opět může pomoci zjistit, co by si dítě přálo, jak by se současná problematická situace mohla vyřešit z pohledu dítěte, jaký závěr řešení by si dítě přálo. V rámci Zázračné otázky sociální pracovník dítěti položí otázku, co by se muselo stát, aby byl problém vyřešen. Jiná modifikace je, že dítěti řekne, ať si představí, že je daný problém vyřešen, poté by se mělo dítě zamyslet nad tím, jak tuto změnu pozná. S mladšími dětmi by měl sociální pracovník nejdříve probrat danou změnu, aby si dítě lépe ujasnilo potřebné souvislosti, následně by mělo dítě danou změnu nakreslit. Starší děti mohou rovnou začít s kreslením. Vzhledem ke kresebnému rozměru techniky může sociální pracovník zjistit nejen přání dítěte, ale taktéž vztahy a vazby, jež v rodině jsou. Tyto může zjistit ze vzdálenosti postav, soustředěnosti postav do skupin anebo podle proporcí jednotlivých postav, členů rodiny. Tato technika nabízí větší prostor k rozhovoru o nastalé situaci v rodině.

Hra s kameny

Tato technika je vhodná pro děti jak v předškolním věku, tak v adolescenci. Jejím cílem je zjistit, jaké vztahy a koalice jsou v rodině. To může sociálnímu pracovníkovi pomoci pochopit rodinné vztahy a upozornit na některé výrazné koalice. Rovněž může technika pomoci dítěti uvědomit si rodinnou situaci, kterou se může dále

zabývat. Sociální pracovník dítěti nabídne misku s kameny různých velikostí. Kameny mohou představovat jak osoby, tak i domácí zvířata, problémy nebo přání, pocity. Prvním krokem je, aby dítě každému členu rodiny přiřadilo jeden kamínek. Opět pracovník sleduje, v jakém pořadí si dítě vybírá kameny, dále si všímá velikostí a barev kamenů a následných vzdáleností mezi kameny navzájem. Všechny tyto aspekty promítají názory a pohled dítěte na danou situaci. Tuto techniku je nezbytné doplnit rozhovorem nad vzniklou sestavou kamenů, sociální pracovník by měl slyšet od dítěte vyjádření či vysvětlení, proč tak kameny rozmístilo. Pro rozvodovou situaci je vhodné ptát se dítěte „*Když tyhle dva kamínky rozdělíme a jeden z nich přesuneme k tomuto kameni a druhý k tomuhle kameni, co si o tom myslíš?*“ (Zakouřilová 2014, s.95-98).

Strom s panáčky

Technika Strom s panáčky je vhodná k využití při práci s dětmi všech věkových kategorií. Cílem této techniky je odhalit současnou atmosféru a vztahy v rodině, představy a přání dítěte. To může sociálnímu pracovníkovi pomoci efektivněji dále s dítětem a jeho rodinou pracovat. Sociální pracovník předloží dítěti papír s nakresleným stromem a panáčky. Úkolem dítěte je vybarvit toho panáčka, ke kterému má momentálně pocitově nejbližší. Poté vybarví i další panáčky představující maminku, tatínka, sourozence a další osoby, na nichž mu záleží. Druhým krokem je vybarvit toho panáčka, kterým by chtěl být. Podobně tak udělá i s ostatními lidmi. Sociální pracovník sleduje, kterého panáčka dítě vybralo pro dané členy rodiny. Výběr si nechává vysvětlit. Například jestliže dítě jako svého panáčka vybarví panáčka sedícího o samotě na kraji stromu, tak to může znamenat, že se cítí být oddělený od ostatních, od okolního dění, cítí se být sám. V rozvodové situaci se může dítě cítit osamocené, zoufalé, jako střet sporů rodičů apod. To vše může dítě promítnout do výběru panáčků. (Zakouřilová 2014, s.124-127)

EMPIRICKÁ ČÁST

4. Cíl práce

Cílem práce je zhodnotit využitelnost metod a technik sociální práce s dětmi jako přímými účastníky rozvodového řízení. Ve výzkumu jsem se zaměřila na orgán sociálně-právní ochrany dětí, konkrétně v Olomouci, kde jsem absolvovala odbornou praxi, a v Přerově.

5. Příprava výzkumu

V rámci bakalářské práce jsem realizovala výzkum, kterým se v této části zabývám. Z absolvování odborné praxe na orgánu sociálně-právní ochrany dětí v Olomouci jsem věděla, že sociální pracovníci využívají různé metody a techniky při práci s dítětem v rozvodovém řízení, například za účelem zjištění jeho názoru na aktuální situaci v rodině. V teoretické části práce jsem popsala techniky, jež mohou být na orgánu sociálně-právní ochrany dětí využívány.

5.1. Metodologie výzkumu

Vzhledem k povaze cíle práce jsem zvolila kvalitativní přístup, jež Creswell (1998, podle Hendl 2016, s. 46) definuje jako „*proces hledání porozumění založený na různých metodologických tradicích zkoumání daného sociálního nebo lidského problému. Výzkumník vytváří komplexní, holistický obraz, analyzuje různé typy textů, informuje o názorech účastníků výzkumu a provádí zkoumání v přirozených podmínkách.*“

Miovský (2006, s.17) formuluje kvalitativní přístup jako přístup, „*který pro popis, analýzu a interpretaci nekvantifikovaných či nekvantifikovatelných vlastností zkoumaných fenoménů naší vnitřní a vnější reality využívá kvalitativních metod.*“ Avšak upozorňuje na negativní pojetí definice, jelikož klíčovou pozici zde zastává to, že zjištěná data nejsou převoditelná na čísla. Naopak pozitivní definice pracuje s hlavními klíčovými pojmy jako je jedinečnost a neopakovatelnost. Na rozdíl od kvantitativního výzkumu jsou výsledky kvalitativního výzkumu nenumerického charakteru. (Punch 2008, s.12)

5.2. Obecná charakteristika výzkumného vzorku

Respondenti byli pro výzkum vybráni metodou záměrného výběru výzkumného vzorku, která je založena na vyhledávání účastníků s určitými vlastnostmi (Miovský 2006, s.135). Vzhledem k povaze výzkumného cíle jsem vedla polostrukturované rozhovory se sociálními pracovníci orgánu sociálně-právní ochrany dětí v Olomouci a v Přerově. Olomoucký orgán jsem si vybrala proto, že jsem měla možnost absolvovat zde odbornou praxi a alespoň okrajově se seznámit s prací zdejších pracovníků. Jejich práce s rodinou a dětmi mne zaujala. Pro přerovský orgán jsem se rozhodla na základě obecně pozitivních referencí v rámci prostředí sociálních služeb, s nimiž jsem se seznámila během absolvování odborných praxí.

Polostrukturovaný rozhovor jsem vedla s jednou sociální pracovnící z každého orgánu sociálně-právní ochrany dětí. Mým požadavkem bylo, aby měly pracovníce alespoň tříletou praxi v rozvodové oblasti. Tato doba by mohla být dostatečně dlouhá k získání potřebných znalostí a schopností, jak pracovat s dítětem, jehož rodiče se rozvádějí. Vycházím z rozhovorů se sociálními pracovníci, s nimiž jsem se setkala během absolvování odborné praxe na orgánu sociálně-právní ochrany dětí v Olomouci. Tyto sociální pracovníce mi na otázku, jak dlouho trvalo, než si byly jisté ve výkonu své práce, odpověděly, že zhruba jeden rok a půl, neboť se s různými situacemi setkávaly nepravidelně. Z toho usuzuji, že během tříleté praxe by mohly pracovníce získat dostatek zkušeností co se týče využití metod a technik sociální práce s dítětem v rozvodovém řízení.

5.3. Výběr optimální metody sběru dat

V kvalitativním výzkumu může výzkumník získat data pozorováním, moderovaným rozhovorem, nestrukturovaným, polostrukturovaným či strukturovaným rozhovorem, skupinovým rozhovorem, kvalifikovaným odhadem a dalšími kvalitativními metodami, například využitím textových dokumentů jako zdroje dat. (Miovský 2006, s.141)

Já jsem výzkum realizovala pomocí metody polostrukturovaného rozhovoru, který je charakteristický definovaným účelem, určitou osnovou a pružností procesu získávání dat. Tvoří tak určitou střední cestu mezi dotazníky s pevně danou strukturou otázek a uzavřenými odpověďmi a volnými rozhovory, které naopak nemají předem danou strukturu a mnohdy připomínají spíše volné vyprávění dotazovaných. (Hendl 2016, s.178-179) Polostrukturovaný rozhovor vyžaduje náročnější přípravu

než nestrukturovaný rozhovor, jelikož si výzkumník předem vytyčuje určité okruhy otázek, které jsou pro něj závazné a jež musí být během rozhovoru probrány. Díky předem stanoveným okruhům otázek může mít výzkumník jistotu, že všechny vymezené okruhy skutečně probrány. Předem stanovené okruhy otázek rovněž výzkumníkovi umožňují věnovat se tématu více do hloubky, klást doplňující otázky a vracet se k hlavním tématům. Pořadí otázek může výzkumník zaměňovat dle potřeby za účelem maximalizace jejich výtěžnost. Během polostrukturovaného rozhovoru je vhodné, aby si výzkumník ověřoval, zda správně porozuměl tazatelově odpovědi, případně si ji může nechat vysvětlit. (Mioviský 2006, s.159-160)

Výsledky z rozhovorů jsem chtěla doplnit o analýzu textových dokumentů, díky čemuž bych získala data neovlivněná momentální situací. Nahlížení do dokumentace mi však nebylo povoleno, neboť se jedná o velice osobní informace.

5.4. Předvýzkum

Pro získání relevantních, přesných a jednoznačných dat jsem se rozhodla provést předvýzkum. Disman (2011, s.122) vysvětluje, že opomenutí předvýzkumu je nebezpečné, neboť právě v rámci předvýzkumu můžeme otestovat srozumitelnost a relevantnost otázek. Poukazuje na fakt, že když čteme záznamy, jež vytvořil někdo jiný, tak je docela snadné poznat, že jsou otázky nesrozumitelné nebo je možno jim porozumět více než jedním způsobem. Naopak objevit chyby, které jsme sami vytvořili, je téměř nemožné. „*Předvýzkum by měl být nezbytnou součástí každé výzkumné akce.*“ (Disman 2011, s. 122)

Předvýzkumem jsem chtěla eliminovat chyby, které by mohly vzniknout nesprávnou formulací otázky. V rámci předvýzkumu jsem ze sedmi hlavních otázek vyřadila dvě otázky z důvodu jejich zodpovězení v rámci jiných otázek. Vyřazené otázky jsem se rozhodla využít jako možné doplňující v případě, že by odpovědi na ně v rozhovoru nezazněly. Otázka, zda má respondentka dostatek technik, které může využít při práci s dítětem v rozvodovém řízení, byla zodpovězena v rámci odpovědi na otázku, zda používá některé techniky příležitostně. Druhá otázka se týkala těžkostí, jež mohou být s využitím technik spojené. Aniž bych tuto otázku položila, tak se k tomu respondentka vyjádřila v rámci otázky týkající se možností zkvalitnění a rozvoje metod a technik sociální práce s dítětem v rozvodovém řízení.

6. Realizace výzkumu

V této kapitole hodnotím podmínky provádění rozhovorů. Dále se zabývám analýzou dat a jejich výsledky.

6.1. Hodnocení podmínek provádění rozhovorů

Šetření jsem prováděla se sociálními pracovníci na orgánu sociálně-právní ochrany dětí v Olomouci a v Přerově. Z důvodů pracovní vytíženosti a nedostatku času mi vedoucí pracovníce na odděleních péče o rodinu a děti každého z vybraných orgánů poskytly kontakty na sociální pracovníce, které by se mnou mohly vést rozhovor. S těmito sociálními pracovníci jsem prováděla šetření v místě výkonu jejich práce. Každá pracovníce měla samostatnou kancelář, takže jsme nebyly nikým rušeny.

Na začátku každého rozhovoru jsem představila téma mé práce. Respondentky jsem požádala o svolení rozhovor nahrávat, zároveň jsem je ujistila, že audiozáznam poslouží jen pro účely bakalářské práce, nikde nebude zveřejněn a ani jméno respondentek nebude nikde figurovat. Na základě ujištění, že bude zachována jejich anonymita, s audiozáznamem souhlasily. Jeho využití mi umožnilo plně se věnovat respondentkám a zachytit tak autentičnost rozhovoru.

6.2. Analýza dat

Nahrané rozhovory jsem zpracovala pomocí doslovné transkripce, což je proces převodu mluveného projevu z rozhovoru do písemné podoby. Již během transkripce jsem očistila obsah rozhovoru od chyb ve větné skladbě, případně stylisticky upravila. Proces je časově velmi náročný, avšak pro podrobné vyhodnocení je tato transkripce podmínkou. (srov. Hendl 2016, s.212) Následně jsem využila metodu barvení textu, kdy jsem přiřadila ke každé oblasti odlišnou barvu a v textu jsem pak každou informaci týkající se dané oblasti zbarvila příslušnou barvou. (srov. Miovský 2006, s.211) Díky tomu jsem se lépe orientovala v textu a snáze analyzovala data.

K analýze dat jsem použila přístupy zakotvené teorie, konkrétně otevřené kódování. Jak Hendl (2016, s.127) uvádí, zakotvená teorie neoznačuje konkrétní teorii, nýbrž představuje strategii výzkumu a způsob analýzy získaných dat. Otevřené kódování je proces hledání témat v textu a přiřazování jim označení. Prostřednictvím otevřeného kódování jsem získaná data dělila do pěti kategorií:

- Metody a techniky sociální práce s dítětem v rozvodovém řízení s nimiž mají sociální pracovnice dobré zkušenosti
- Metody a techniky sociální práce s dítětem v rozvodovém řízení využívané příležitostně ve specifických situacích
- Způsob získávání nových metod a technik pro práci s dítětem v rozvodovém řízení
- Metody a techniky nevyužitelné pro práci s dítětem v rozvodovém řízení v praxi navzdory teorii
- Možnosti zkvalitnění a rozvoje metod a technik sociální práce s dítětem v rozvodovém řízení

6.3. Výsledky analýzy dat

Metody a techniky sociální práce s dítětem v rozvodovém řízení s nimiž mají sociální pracovnice dobré zkušenosti

Z rozhovorů s respondentkami vyšlo, že používají větší množství metod a technik. Dobré zkušenosti mají zejména s metodou rozhovoru, kterou každá z respondentek zmínila během rozhovoru několikrát. Rozhovor hodnotí jako běžnou metodu, která je nezbytnou součástí jakékoliv práce s klientem. Respondentka 1 dále značně využívá metodu pozorování, kterou považuje také za základ metod a technik, další speciální techniky vnímá spíše jako rozšíření onoho základu.

„Co asi používám běžně jako každý je rozhovor a pozorování.“ (respondentka 1)

„Já těch technik a metod používám strašně moc, jak takové ty obecné a klasické, jako rozhovor, pohovor s dětmi...“ (respondentka 2)

Ačkoliv respondentka 1 nejčastěji používá metodu rozhovoru, tak uvedla, že jsou situace, kdy tato metoda není úplně vhodná, například v situaci, kdy má dítě problémy v komunikaci. V tom případě upřednostňuje nějakou kresebnou techniku, díky níž nenásilným způsobem zjistí, jak dítě vnímá aktuální situaci. Jako jednu z vhodných kresebných technik uvádí techniku Dva domečky. Tato technika je vhodná především pro děti v předškolním věku, neboť tyto ještě nejsou schopny pochopit význam techniky a nenechají se tak ovlivnit logickým myšlením nad tím, co a kam by měly nakreslit. I když pracovnice vede rozhovor s dítětem nad technikou a snaží se v něm povzbudit myšlení o domečkách, tak to, co děti nakreslí, je upřímným neovlivněným pohledem na situaci. Respondentka 2 má také dobré zkušenosti

s technikou Dva domečky. Ta se jí nejvíce osvědčila ve fázi zjišťování názoru dítěte na aktuální situaci a se kterým z rodičů by chtělo bydlet.

„Částečně a v menším rozsahu využívám techniku, kdy děti domalovávají třeba do obrázku, a hlavně u těch menších věkově. A nemusí se vyjadřovat slovy. Tam, kde je ta komunikace už ohrožená, ať už věkem nebo mentalitou toho dítěte, tak je dobré pro mě přejít k těm obrázkům, kde oni graficky znázorňují ty svoje představy. Taková je třeba technika Dva domečky.“ (respondentka 1)

„Tam (ve fázi zjišťování názoru dítěte) jsou třeba úžasný Dva domečky. To je technika, kde se velmi hezky zjistí vlastně u koho to dítě má větší zázemí, bezpečí.“ (respondentka 2)

Obě respondentky se shodly ve využívání dalších speciálních technik, jimiž jsou Kamínky, škálové techniky nebo také Zázračná otázka. Každá z respondentek však pracuje ještě s dalšími technikami, jako jsou Knoflíky, Složený domeček, Strom s panáčky, Kruh emocí nebo také Nedokončené věty.

„Někdy mám tady kamínky v misce. Někdy s dětmi stavíme, modelujeme z kamínků rodinnou situaci. A pak ještě se ptám, co by se muselo stát, aby se to nějak zlepšilo, nebo řeknu ať si představí, že už se to špatné změnilo a jak to teď vypadá.“ (respondentka 1)

„A jestli i škálu počítáte do technik, pak teda je běžné, že škálovou techniku běžně používám, ta je dobrá. Ať už je to škála třeba na postavě, že toho dítěte se zeptám, kam až toho má, těch problémů, nebo jak velký je to problém, jak moc něco prožívá, a ukáže. To je dítěti asi přirozené od takového toho „Mám toho až po krk.“ nebo „Je to větší jak já.““ (respondentka 1)

„Takže dost používám ty kresebné nebo kameny. Nebo ty škály dopomáhají tomu základu, který je vždycky, a to ten rozhovor a pozorování. Tím, že chodíme do rodin, tak tam víceméně pozorování v místě nebo když tady mám ty lidi, tak jejich vzájemná interakce.“ (respondentka 1)

„Tak já používám i jednak speciální techniky včetně Kamínků, kreseb, Složeného domečku. I Knoflíčky jsou dobré. Shazerova otázka – zázračná otázka, ta je třeba úžasná.“ (respondentka 2)

„Hodně ještě požívám Kameny a Knoflíčky, a i různé takové ty techniky pomocné, jako máte různé šablony. Například Strom s panáčky, Kruh emocí a vůbec celá spousta škálových technik. Nedokončené věty jsou třeba báječný pro děti.“ (respondentka 2)

Respondentky si uvědomují, že využití speciálních technik vede ke zkvalitnění jejich práce, a díky nim získají vhodným způsobem od dítěte více informací a náhled na celou situaci. Ve využívaných technikách se objevil rozdíl v názvosloví jedné techniky, jedná se o techniku Zázračná otázka. Respondentka 1 tuto techniku nijak nepojmenovala, ale z jejího popisu je zřejmé, kterou techniku měla na mysli. Respondentka 2 tuto techniku pojmenovala dvěma názvy, a to jako Zázračnou otázku a Shazerovu otázku, podle amerického psychoterapeuta Steve de Shazera, který je představitelem systemické terapie.

Každou techniku je nezbytné doprovázet rozhovorem, který považují respondentky za klasickou a běžnou metodu, jež je základem sociální práce s klientem.

Metody a techniky sociální práce s dítětem v rozvodovém řízení využívané příležitostně ve specifických situacích

Zde jsem se respondentek dotazovala, zda mají nějaké metody či techniky, které používají příležitostně, ve specifických situacích. V praxi sociálního pracovníka mohou nastat situace, které si žádají zvláštní přístup, techniku zaměřenou přímo na tu konkrétní situaci.

„Nedělám to automaticky, nedělám to s každým. Takže výběrově podle věku dítěte a podle typu případu, oč se jedná nebo tak. Nemůžu říct, že bych to používala automaticky, ani si nemyslím, že je to potřeba.“ (respondentka 1)

„Těch, který používám příležitostně je spousta. Barevné pastelky třeba, technika pro maličké děti, protože tak malinký dítě, to se nedá použít už se školáčkem nebo dokonce se starším. Nakonec i ty dva domečky se dají použít s dětmi od pěti do sedmi let, výš už moc ne, to už není úplně dobré.“ (respondentka 2)

„Jinou techniku použiju třeba na pětileté dítě a jinou pak zase použiju u patnáctiletého dítěte.“ (respondentka 2)

Obě respondentky se shodly, že techniky, jež využívají, aplikují na základě věku nebo typu případu. Vždy vyberou tu techniku, pro jejíž využití jsou splněny požadavky (věk, situace). Respondentka 2 uvedla například techniku Barevné pastelky nebo Dva domečky, jež lze využít pouze pro úzkou skupinu dětí, a to v předškolním věku, případně v mladším školním věku. Věk má ve výběru vhodné techniky jedno z hlavních postavení. Jak uvádí respondentka 2, nelze použít techniku vhodnou pro pětileté dítě při práci s patnáctiletým a naopak. Z výpovědi respondentky 2 vyplývá,

že obecně za příležitostné techniky považuje spíše ty pro děti předškolního věku. To může být ovlivněno tím, že s takto malými dětmi pracuje méně často než se staršími dětmi. Toto tvrzení však může být rovněž ovlivněné mou špatnou formulací otázky na níž bylo širokém spektrum odpovědí.

Způsob získávání nových metod a technik pro práci s dítětem v rozvodovém řízení

Respondentky se shodly, že nové metody a techniky získávají od kolegů, na seminářích, tematických školeních a vlastním přizpůsobením techniky dítěti. Dalšími zdroji technik jsou odborné publikace, časopisy anebo také vlastní inspirace.

„Jeden způsob je od kolegů, protože to je samozřejmě způsobem dobré příklady táhnou, dobré reference. A druhá věc je na školeních v rámci pravidelných školení.“ (respondentka 1)

„Tak různě. Čerpám to hlavně z knížek, odborných časopisů. Také od kolegů, z výcviků, seminářů, ale i z běžného dění kolem sebe, že vám to ťukne. Inspiraci, jak si tu techniku upravit, беру odevšad.“ (respondentka 2)

Zatímco respondentka 1 získává nové metody a techniky především od kolegů, tak respondentka 2 čerpá hlavně z odborné literatury a rovněž od kolegů. Tyto zdroje však nejsou jediné, z nichž respondentky čerpají. Obě respondentky se dále shodly na školeních, výcvicích či seminářích. Na pracovištích obou respondentek funguje jakási kolegiální, navzájem si pomáhají nejen s případy, ale také se radí o možnostech využití některých technik. Respondentka 1 uvedla *„Dobré příklady táhnou.“* Znamená to tedy, že má-li některý z kolegů dobrou zkušenost s některou z technik, tak o tom informuje ostatní. Ačkoliv respondentky nejvíce získávají nové metody a techniky z odborné literatury, školení a od kolegů, tak respondentka 2 rovněž zmínila možnost upravení si dané techniky podle sebe, tak aby jí vyhovovala, až ji bude s dítětem aplikovat. Avšak musí vždy myslet především na to dítě, aby to jemu co nejvíce vyhovovalo. Inspiraci pro upravení techniky čerpá z běžného života.

Metody a techniky nevyužitelné pro práci s dítětem v rozvodovém řízení v praxi navzdory teorii

Z rozhovorů obou respondentek vyšly rozporuplné odpovědi. Na jednu stranu respondentky uvedly techniky, které nejsou vhodné pro práci s dětmi z důvodu jejich

náročnosti, nebo které jsou nevyhovující pro děti s určitými problémy, pro něž by naplnění všech kroků techniky mohlo způsobit větší psychické potíže.

„Tak třeba jsem s někým dělala metodu Semaforu, kdy vlastně červená je zase to negativní, ty rizika. Oranžová je zdroj z čeho lze vycházet, co je dobré, co máme. A zelená je ten cíl nebo to, co by se mělo stát. Pro děti se mi ale zdá náročná, aby takto přemýšlely o problémech nebo aby vůbec definovaly, co jim má pomoc.“
(respondentka 1)

„Třeba Moje rodina. To je taková šablodka, ale část té techniky není vhodné třeba zrealizovat v určité situaci. Ona ta technika má určité body, na které to dítě odpovídá, co se mi v rodině líbí, co se mi nelíbí a tak dál. Když to s tím dítětem uděláte, tak máte krásnou diagnostiku toho, jak to dítě vnímá svoji rodinu. Poslední bod ale zní, co by dítě mohlo změnit samo na sobě, aby se to v rodině zlepšilo. Jestliže se mu rodiče rozvádí, doma se hádají jak koně, nejsou na ničem domluvení, tak ty děti tím vždy trpí a v drtivé většině případů mají samy výčitky a pocity viny, že se třeba hádají kvůli němu a že kdyby bylo hodnější, tak by byla doma víc pohoda. Tady není prostě vhodné, aby se ještě napomáhalo tomu, aby to dítě přemýšlelo, jak by tu situaci, atmosféru nebo to, co se doma děje mohlo samo změnit a zlepšit.“ (respondentka 2)

Na druhou stranu respondentky uvedly, že každá technika je využitelná, pokaždé záleží, jak ji dotyčný pracovník dokáže upravit pro dítěti.

„Každá technika je využitelná, pokud se pro to najde vhodný klient nebo objekt a pokud ten, kdo tu techniku zadává, je schopný ji zadat a vyhodnotit. Každá metoda a technika je dobrá tak, jak dobře se použije nebo jak dobře se aplikuje.“
(respondentka 1)

„Určitě to můžeme také přizpůsobovat zase těm dětem a vyzkoušet to příště nějak jinak nebo s někým jiným. Nechci ale, aby mě to odvedlo nějak od smyslu té původní techniky.“ (respondentka 1)

„Některé techniky jsou vhodné pro práci s dospělými, ale nejsou třeba tak úplně vhodné pro práci s dětmi. Ale i tak když je jinak přetvoříte nebo to s tím dítětem jinak realizujete, tak to jde použít.“ (respondentka 2)

„Asi nemám techniku, která by se nedala použít. Já se snažím si ji přizpůsobit, přetvořit tak, aby vyhovovala mě i tomu dítěti. Třeba u těch kamenů, to je univerzální technika, ale jinak se budu bavit nad kameny s šestiletou holčičkou a jinak se čtyřicetiletou ženou.“ (respondentka 2)

Z výpovědí respondentek vplynuly dva protichůdné závěry. Prvním z nich je ten, že při práci s dětmi v rozvodovém řízení není vhodné využívat techniku Semaforu z důvodů nedostatečně rozvinutého logického myšlení a v technice Moje rodina je třeba vynechat její poslední krok, a to pobídnout dítě zamyslet se nad tím, jak by samo mohlo přispět ke zlepšení situace v rodině. V případě rozvodu rodičů mohou mít děti často výčitky, že samy rozvod zavinily.

Druhým závěrem respondentek bylo to, že každá technika je využitelná. Zde záleží především na tvořivosti sociálního pracovníka, jak dokáže techniku přetvořit dítěti „na míru“. Rovněž důležitou roli hraje komunikace. Ačkoliv respondentka 2 považuje techniku Kameny za univerzální, jež se dá aplikovat jak s dětmi, tak i s dospělými, tak vždy záleží na tom, jak bude s klientem komunikovat.

Tyto protichůdné závěry mohou být ovlivněny mou špatnou formulací otázky.

Možnosti zkvalitnění a rozvoje metod a technik sociální práce s dítětem v rozvodovém řízení

Respondentky se shodly, že přímo návrhy na rozvoj technik nemají, s dosavadní nabídkou jsou spokojené, mají k dispozici velké množství technik.

„Asi tak hluboce jsem nad tím nepřemýšlela. Zatím si myslím, že technik máme hodně, je jich dostatek, ale já je samozřejmě ani všechny neznám ani nevyžívám. Ale není problém je získat, když bych o to stála, to dnes určitě není problém.“
(respondentka 1)

„Myslím si, že dobrých a efektivních technik mám dost k dispozici, není třeba vymýšlet nové speciální techniky. Nenapadá mě, kam dál posunout jejich úroveň.“
(respondentka 2)

Avšak jako omezení, které může bránit v kvalitním využití technik, jsou prostory.

„Tak třeba je dobré mít nějakou místnost kde může být člověk sám s tím dítětem, my jsme tu dřív seděli po dvou. Muže to být rušivý, tady někdo může navazovat vztahy jaký chce, ale když tady sedí někdo další, tak to dítě to vnímá ať chce nebo nechce. To má pak vliv na celé setkání.“ (respondentka 1)

„Chtělo by to přizpůsobit prostory, protože já tomu rozumím, že to musí být někdy sci-fi pro ty lidi, kteří jsou tři namačkaný v jedné kanceláři a tam dělají třeba ty

kamínky s klientem. To pak nemá ten účinek, ten klient se neuvolní tolik, pořád je ve strachu, že ho poslouchá ještě někdo další. A to je špatně.“ (respondentka 2)

Dle respondentek existuje velké množství technik, jež mohou v práci s dětmi v rozvodovém řízení využít. Spíše se zaměřují na jejich přizpůsobování podle konkrétní situace.

Z rozhovorů dále vyplynula možná omezení v kvalitním využívání technik. Konkrétně se shodly, že nevyhovující prostory mohou narušit práci s dítětem. Sociální pracovník může vést s dítětem rozhovor nebo používat techniku, ale pokud je v místnosti ještě někdo další, tak se dítě tolik neuvolní. Navíc přítomnost třetí osoby může přerušit soustředěnost dítěte na techniku a sociálního pracovníka, se kterým to dítě dělá. Respondentky mají nyní samostatnou kancelář, ale v minulosti tomu tak vždy nebylo. Obě respondentky vnímají velký rozdíl ve využívání technik před rekonstrukcí prostor a po ní.

7. Shrnutí výsledků a diskuze

Z rozhovorů vyplynulo, že nejčastěji využívaná je metoda rozhovoru a pozorování, jež tvoří základ práce s klientem. Tento základ lze doplnit množstvím speciálních technik, jejichž prostřednictvím je možné s dítětem navázat vztah a prohloubit porozumění aktuální rodinné situaci. Ačkoliv obě respondentky uvedly, že takových technik je velké množství, tak mezi nejúčinnější řadí Hru s kameny nebo Knoflíky, škalové techniky. Rovněž kresebné techniky jsou velice efektivní, například Začarovaná rodina, Kruh emocí nebo také Strom s panáčky. Oblíbenou technikou je také Zázračná otázka, někdy nazývaná Shazerova otázka. Ačkoliv je tato technika založena především na rozhovoru, tak je možné dodat jí i kresebný rozměr. Dle respondentek je taktéž oblíbená technika Dva domečky. Technika s domečky může mít více podob. Například Stanley a Featherstone (2015, s.31) využívají podobu techniky se třemi domečky, jejímž cílem je zjistit starosti/obavy dítěte, dobré věci a sny dítěte. Ačkoliv tito autoři využívají techniku spíše při práci s dětmi, jež se staly oběťmi násilí, tak se domnívám, že je tato technika dobře využitelná i v oblasti rozvodové problematiky. V českém prostředí se technika se třemi domečky příliš nevyužívá. Dle mého názoru se však jedná o účinný způsob, jak zjistit obavy a sny dítěte a následně přimět rodiče dítěte, aby přehodnotili své názory a představy o tom, co je nejlepší a přihlédli k tomu, jak to vnímá dítě samo.

Respondentky dále uvedly, že jejich práce je velice individuální, volba technik se vždy odvíjí od okolností. Důležitou roli ve volbě techniky zastává věk dítěte a situace, v níž se nachází. Respondentka 2 uvedla, že ačkoliv má velice dobré zkušenosti s technikou Dva domečky a Barevné pastelky, tak právě tyto dvě považuje za příležitostné, neboť jsou vhodné pro úzkou skupinu dětí, v předškolním či mladším školním věku. Na základě tohoto tvrzení se lze domnívat, že s dětmi v předškolním či mladším školním věku pracuje méně často než se staršími dětmi. Avšak toto tvrzení může být ovlivněno mou špatnou formulací otázky. Bylo by vhodné úžeji specifikovat otázku vzhledem ke každé věkové skupině dětí. Tím by bylo možné získat konkrétnější informace.

Respondentky získávají nové metody a techniky především od kolegů a z odborných knih a časopisů. Dalším důležitým zdrojem metod a technik jsou školení, výcviky a odborné akreditované kurzy jichž se v rámci povinného dalšího vzdělávání, jež je ustanoveno Zákonem č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, musejí sociální pracovníci pravidelně účastnit. Sociální pracovníci mohou taktéž již známé metody

a techniky přizpůsobit dítěti „na míru“. Ačkoliv se nejedná o způsob, jak získat novou techniku, tak se jedná o modifikaci již stávající techniky. V tomto směru respondentky uvedly, že správným přetvořením techniky se každá technika stává využitelnou. Je zde zapotřebí především tvořivost daného sociálního pracovníka.

Na druhou stranu však respondentky vyhodnotily několik technik, které jsou u dětí v rozvodovém řízení těžko využitelné. Jedná se o techniku Semafor, jež je pro děti obtížná, neboť děti nedokáží vyhodnotit zdroje, ze kterých mohou čerpat. Další takovou technikou, je technika Moje rodina. Tuto techniku nelze využít v celém jejím rozsahu, pokud je rozvod rodičů dítěte výrazně problematický. Poslední krok této techniky se vztahuje na to, co by dítě mohlo samo udělat, aby se situace v rodině zlepšila. Pokud je však dítě svědkem rodičovských sporů, pak není vhodné trvat na plnění posledního kroku. Děti totiž často mají pocity viny, že se rodiče hádají právě kvůli nim a přemýšlení o tom, co by samy mohly změnit, je kontraproduktivní a dětem to může ještě více uškodit.

Z analýzy rozhovorů vyplynulo, že respondentky mají dostatečné množství účinných a efektivních technik, jež mohou aplikovat při práci s dětmi v rozvodovém řízení. Jednak díky působící kolegiální na obou pracovištích a odborným publikacím a kurzům a jednak díky přetváření stávajících technik dle potřeby. Avšak obě respondentky nezávisle na sobě vyhodnotily určité omezení, které ovlivňuje kvalitní využívání technik a jejich následnou analýzu. Tím je nedostačující prostor, v němž má setkání s dítětem probíhat. V kanceláři, kterou sdílí více pracovníků, je obtížnější navázat s dítětem vztah nebo upoutat jeho pozornost. Přítomnost třetí osoby může být dítěti také překážkou v uvolnění se. Ačkoliv se dnes mnoho orgánů sociálně-právní ochrany dětí snaží zrekonstruovat své prostory právě tak, aby měl každý sociální pracovník vlastní kancelář, tak stále na mnoha orgánech musejí sociální pracovníci sdílet prostory kanceláře s dalšími sociálními pracovníky. Toto však může výrazně omezovat efektivitu práce s dítětem a využívání techniky s ním.

Závěr

V bakalářské práci jsem se zaměřila na metody a techniky sociální práce při práci s dětmi jako přímými účastníky rozvodového řízení. V teoretické části jsem se zabývala rozvodem, jeho definicí, příčinami. Popsala jsem rozvodový proces a přiblížila jaké postavení v něm má dítě. Dále jsem se zabývala sociálně-právní ochranou dětí, činnostmi orgánu sociálně-právní ochrany dětí a popsala jsem funkci sociálního pracovníka jako kolizního opatrovníka. Následně jsem popsala metody a techniky sociální práce s dítětem dle jeho věku, jež mohou být využity sociálním pracovníkem na orgánu sociálně-právní ochrany dětí.

V empirické části práce jsem se zaměřila na popis jednotlivých kroků výzkumu, podle kterých jsem postupovala. Se sociálními pracovníci jsem vedla polostrukturované rozhovory, k nimž jsem měla připraveno pět tematických oblastí: metody a techniky sociální práce s dítětem v rozvodovém řízení, s nimiž mají sociální pracovníci dobré zkušenosti, metody a techniky sociální práce s dítětem v rozvodovém řízení využívané příležitostně ve specifických situacích, způsob získávání nových metod a technik pro práci s dítětem v rozvodovém řízení, metody a techniky nevyužitelné pro práci s dítětem v rozvodovém řízení v praxi navzdory teorii, možnosti zkvalitnění a rozvoje metod a technik sociální práce s dítětem v rozvodovém řízení. Z rozhovorů jsem pořídila audiozáznam, který jsem následně přepsala do písemné podoby. K analýze dat jsem využila metodu barvení textu a otevřené kódování. Následně jsem provedla analýzu dat a poté jsem shrnula výsledky analýzy dat.

Cílem bakalářské práce bylo zhodnotit využitelnost metod a technik sociální práce s dětmi jako přímými účastníky rozvodového řízení. Ve výzkumu jsem se zaměřila na využívání metod a technik sociálními pracovníci na orgánu sociálně-právní ochrany dětí v Olomouci a v Přerově. Tento cíl se mi nepodařilo zcela naplnit. Otázky, jež jsem kladla, byly i po provedení předvýzkumu příliš obsáhlé, nebyly podrobněji specifikované. Rovněž vzhledem k nízkému vzorku respondentů jsem získala omezená data. Jako doporučení zde spatřuji zapojit do výzkumu větší počet respondentů za účelem nabytí širšího spektra poznatků z praxe.

I přes nedostatečné naplnění cíle bakalářské práce mohou výsledky výzkumu sloužit zejména sociálním pracovníkům začínajícím na orgánu sociálně-právní ochrany dětí jako přehled základních informací ohledně využívání metod a technik při práci s dítětem v rozvodovém řízení. Bakalářská práce ukazuje nejen osvědčené metody a techniky, ale rovněž takové, jež se v praxi dotázaným pracovníkům neosvědčily.

Seznam použitých zdrojů

- Disman, M. (2002). *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha: Karolinum.
- Hendl, J. (2016). *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Čtvrté, přepracované a rozšířené vydání. Praha: Portál.
- Králová, J. (2002). *Speciální techniky sociální práce*. Brno: Ústav psychologického poradenství a diagnostiky.
- Macková, A. Muzikář, L. a kol., (2016). *Zákon o zvláštních řízeních soudních: komentář s důvodovou zprávou a judikaturou*, Praha: Leges.
- Matoušek, O. (2008). *Slovník sociální práce*. Druhé, přepracované vydání. Praha: Portál.
- Matoušek, O. (2015). *Děti a rodiče v rozvodu: manuál pro zúčastněné profesionály a rodiny*. Praha: Portál.
- Matoušek, O. Kolářková, J. Kodymová, P. (2005). *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. Praha: Portál.
- Matoušek, O. Kolářková, J. Kodymová, P. (2010). *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. Vyd. 2. Praha: Portál.
- Matoušek, O. Pazlarová, H. (2010). *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny v kontextu plánování péče*. Praha: Portál.
- Miovský, M. (2006). *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada.
- Navrátilová, J. (2011). Proces posouzení životní situace jako zdroj ohrožení dítěte (faktory ovlivňující posouzení ohrožených dětí). *Sociální práce/Sociální práca*, č. 2, s. 40-55.
- Novák, T. Průchová, B. (2004). *Jak přežít rozvodové peklo: malý sumář velkých rozvodových hrůz a jak je učinit snesitelnějšími*. Brno: Jota.
- Novák, T. Průchová, B. (2005). *Předrozvodové a rozvodové poradenství*. Praha: Grada.
- Novotná, V. Burdová, E. Riedlová Jurková, J. (2016). *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí s komentářem*. 2., aktualizované vydání. Olomouc: ANAG.

- Pemová, T. Ptáček, R. (2012). *Sociálně-právní ochrana dětí pro praxi*. Praha: Grada.
- Plecerová, V., Pužejová, Y. (2016). *Psychologie* České Budějovice: Střední zdravotnická škola a Vyšší odborná škola zdravotnická, [cit. 30.5.2017]. Dostupné z: <https://publi.cz/books/339/03.html>
- Poupětová, Š. (2009). *Netrapte se po rozvodu*. Praha: Grada.
- Punch, K. F. (2008). *Úspěšný návrh výzkumu*. 1. vyd. Praha: Portál
- Schmidová, K. (2011). Rozvody, rozchody rodičů a děti. In Boková, L. (Ed.), *Rodiče, děti a jejich problémy: sborník studií* (s.35-57). Praha: Sdružení Linka bezpečí.
- Smith, H. (2004). *Děti a rozvod*. Praha: Portál.
- Smutek, M. (2006). *Model řešení problému v sociální práci – systémový pohled*. Hradec Králové: Gaudeamus
- Stanley, T. Featherstone, B. (2015). The voice of the child within a ‘whole family’ approach. In Ivory, M. (Ed.), *Evidence Review: Voice of the child - meaningful engagement with children and young people* (s.24-37). Dartington: Research in Practise, [cit. dne 19.3.2017], Dostupné z: http://solihullscb.co.uk/media/upload/public_document/Research%20in%20Practice_Evidence%20Review%20of%20Voice%20of%20the%20child.pdf
- Špaňhelová, I. (2010). *Dítě a rozvod rodičů*. Praha: Grada.
- Vypušťák, R. (2015). K prostředkům pro zjištění názoru nezletilého v civilním řízení. *Právo a rodina*, č.3, s. 1-4.
- Warshak, R.A. (2008). Pozitiva a úskalí naslouchání dětem rozvádějících se rodičů. In Bakalář, E. (Ed.), *Slyšení nezletilého dítěte před opatrovnickým soudem: (Tři studie problému)* (s.18-39). Praha: Triton
- Zakouřilová, E. (2014). *Speciální techniky sociální terapie rodin*. Praha: Portál.
- Zierhutová, J. Mojžišová, A. (2006). Rozvod z pohledu dítěte. *Sociální práce/Sociální práce*, č. 2, s. 89-100.

Seznam příloh

Příloha č. 1: Kruh emocí

Příloha č. 2: Kruh aktivit

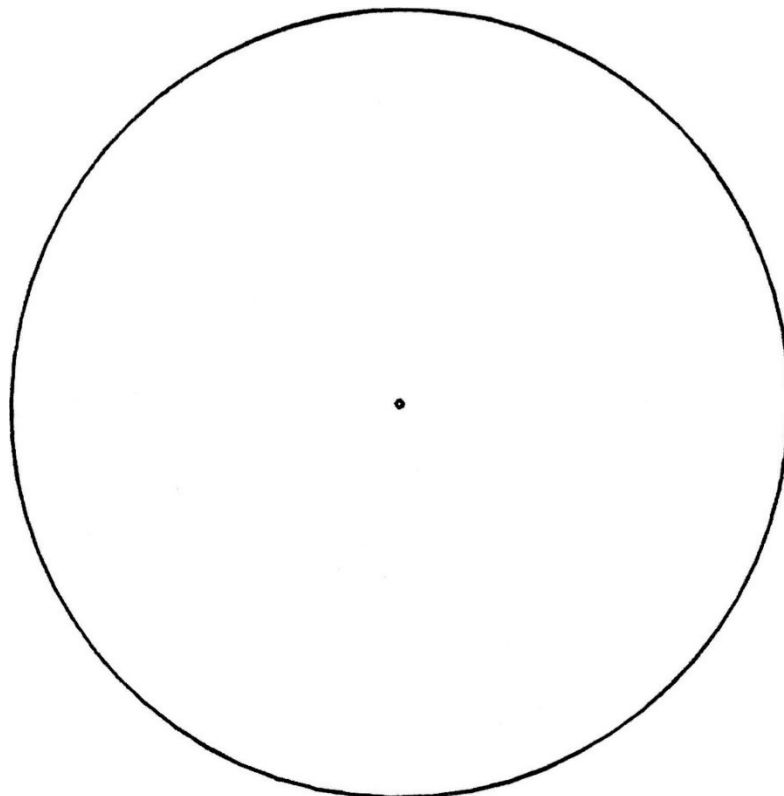
Příloha č. 3: Rodina

Příloha č. 4: Hodnotící škály

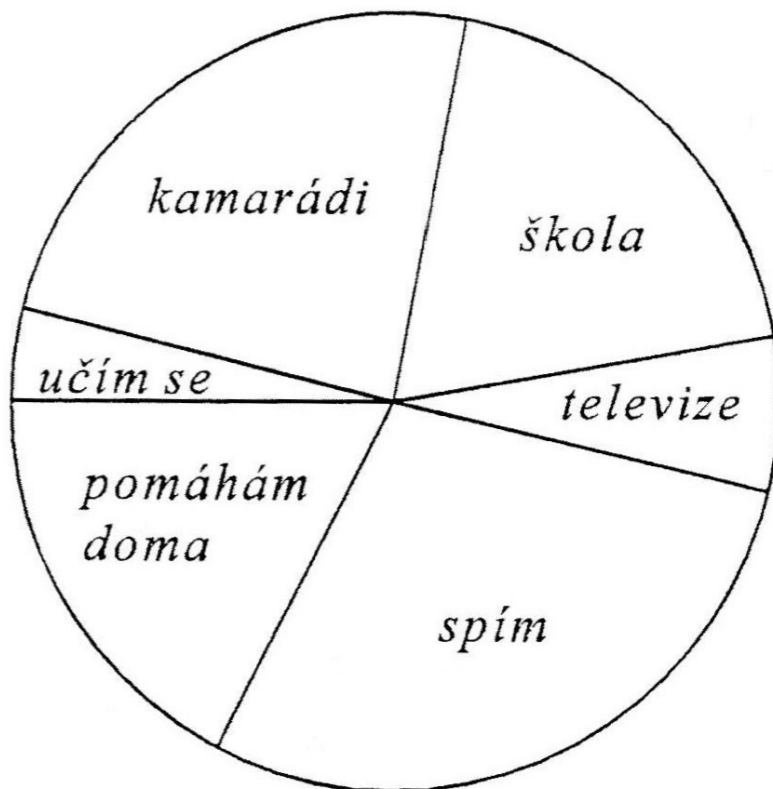
Příloha č. 5: Strom s panáčky

Příloha č. 1: Kruh emocí

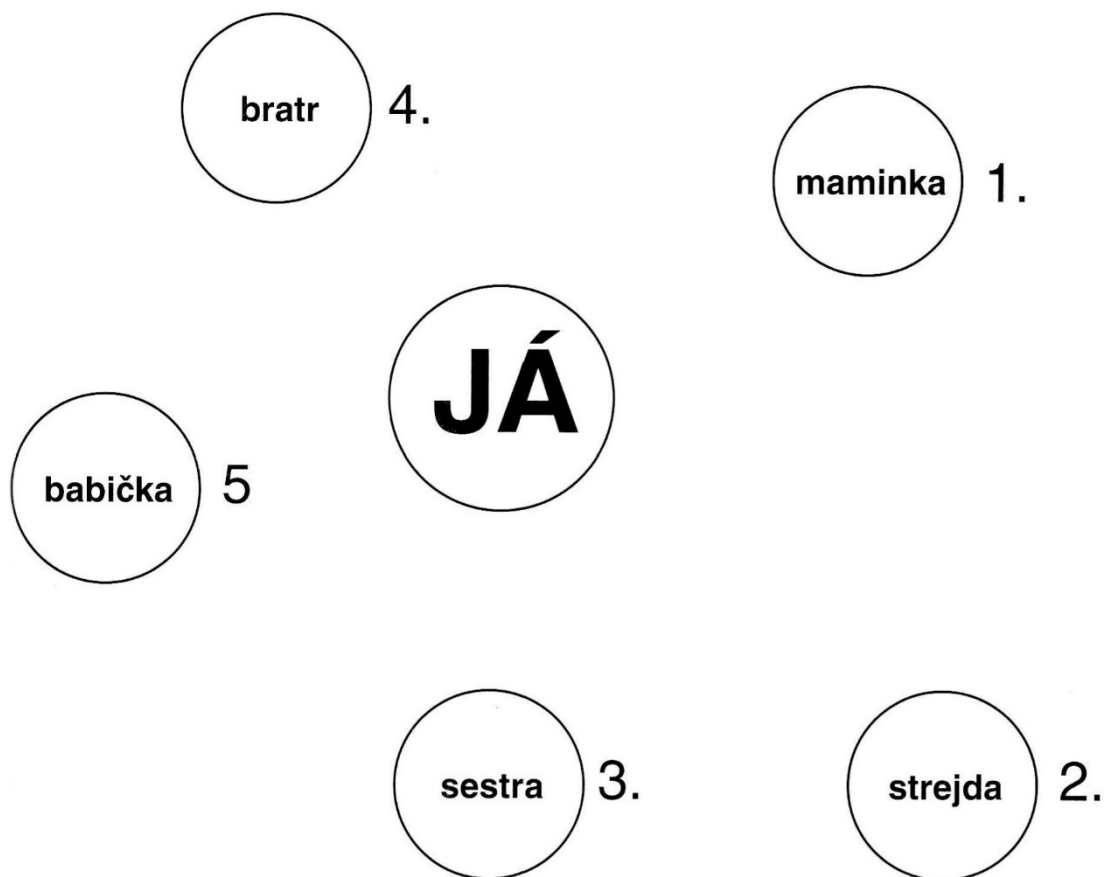
Radost, lítost, hněv, pocit viny, ukřivděnost, optimismus–dobrá nálada, beznaděj–smutek, spokojenost, úzkost, lhostejnost, pohoda, strach ...

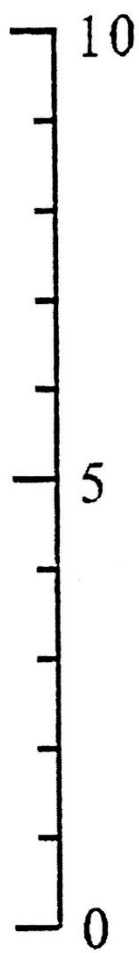
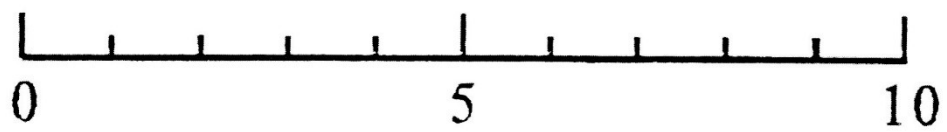
Příloha č. 2: Kruh aktivit

Příloha č. 3: Rodina

Příloha č. 4: Hodnotící škály

Příloha č. 5: Strom s panáčky

